

Familieleden over hun Jihadist

Wat weten we over het jihadisme?

Johan Leman

Inhoudstafel

1. De contouren
2. Getuigenissen en verhalen
3. Makro-horizon: verdrukking van soenni moslims, kalifaat en einde van de tijden
4. Mikro-horizon: een complexe islamistische jongeren/tegencultuur
5. De bekering tot sektaire (kandidaat-) jihadist
6. Het type organisatie
7. Welke stappen kunnen het tij doen keren?

Hoofdstuk 1. De contouren

De vraag die ik in dit boekje probeer te beantwoorden, is: waarom wensen sommige Belgische jongeren jihadist te worden in Syrië en voegen ze zich bij IS? Kan men hiervoor een verklaringsmodel uitwerken? En moet de verklaring in een oorzakelijk verband gezocht worden, waarbij A tot B leidt, B tot C, enzovoort? Of ligt een element van de verklaring eerder in de kanalisering die plaatsvindt tussen bepaalde elementen wanneer die op zeker ogenblik samenvloeien? Nadien wil ik ook even stil staan bij het type organisatie dat hier aan het werk is, met als bijkomende vraag: gaat het bij het jihadisme wel altijd om hetzelfde? Tenslotte is de vraag wat men kan doen om daar met enig succes tegenin te gaan? Wat de lezer hier niet zal vinden, is een sluitende analyse over het IS verschijnsel zelf, noch over hetgeen met de (kandidaat-) jihadisten gebeurt eenmaal dat ze in Syrië zijn. Evenmin is het een onderzoek over de teruggekeerde jihadisten. We blijven strikt bij het proces dat we bij een twintigtal ‘radicaliserenden’ hebben menen te zien in hun groei naar het jihadisme toe, waarbij enkelen tijdig afhaakten. Ook blijven we strikt in de jaren 2012-2014. We sluiten geenszins anderssoortige ontwikkelingen uit vanaf 2015 en zien er evenmin een verklaring in voor wat in vroegere jaren gebeurde.

Belangrijk is dat ik al van bij het begin enkele bemols laat optekenen: ik sprak tot vandaag geen enkele jongere die naar Syrië vertrokken is rechtstreeks aan, noch iemand die van daar teruggekeerd is. Ik baseer me echter wél op geloofwaardige getuigenissen, bij herhaling afgetoetst en in een vertrouwelijke sfeer meegedeeld, van mensen uit hun onmiddellijke

omgeving. Ze zijn heel goed bevriend met of nauwe familie van zo'n jongeren die naar Syrië vertrokken zijn en ze staan nog geregeld in contact met hen via facebook, smartphone of skype. Het valt op dat die mensen me steevast vragen om hun naam niet te vermelden. Er is ook sprake van een jonge dame die op het punt staat te vertrekken en over wie ik de laatste weken regelmatig ingelicht word. Daarnaast gaat het ook nog om een jonge moslima en een jonge man die zelf eerst radicaliseerden, maar nadien resoluut deradicaliseerden. Er is tenslotte iemand die weliswaar geradicaliseerd gebleven is, maar die net niet vertrokken is en me uitgelegd heeft waarom. Ik beschik dus niet over rechtstreekse bronnen uit Syrië en dit is een beperking voor wie het thema wil behandelen.

Overigens is de notie 'radicalisering' een dubbelzinnig begrip. Moskalenko en McCauley (2009) maken een onderscheid tussen 'activisme', d.i. de bereidheid om zich met grote inzet in wettelijk toegestane, niet-gewelddadige politieke actie te engageren, en anderzijds 'radicalisme', d.i. in hun ogen, het zich moreel veroorloofd en soms zelfs verplicht voelen om tot directe, zowel wettige als onwettige actie over te gaan. Maar het is de vraag of elk radicalisme tot onwettige actie aanzet (zie ook Sedgwick 2010)? Ik betwijfel dit. Zijn de Amish in de christelijke traditie bijvoorbeeld geen radicalen? Of moet men ze activisten noemen? Men kan ze in elk geval geen geweldenaars noemen! Dit is de reden waarom ik hier liever over jihadisering zal spreken.

Laat me vervolgens ook vermelden dat ik slechts van het verhaal van in totaal 18 (kandidaat-) jihadisten binnen een totaal van 20 radicaliserenden op de hoogte ben: 16 effectieven, 2 die het bijna waren of zullen worden en 2 ondertussen gederadicaliseerden. Ik heb dit aangevuld

met het raadplegen van enkele sites¹ en enige facebook en smartphone correspondentie tussen Syriëstrijders en hun familie of vrienden die achtergebleven zijn.

Daarnaast voerde ik gesprekken met mensen die me bijkomend inzicht bezorgden, omdat ze ofwel zelf overtuigd salafi zijn, ofwel vanuit politiediensten of de Staatsveiligheid spreken of als burgemeester (Hans Bonte) met het onderwerp begaan zijn. Ik sprak ook enkele onderzoekers (Elke Soors, Montasser ElDe'emeh, Pieter van Ostaeyen, Younous Lamghari) en veldwerkers (in Boom: Peter Calluy; in Mechelen: Alexander van Leuven; Mieke Groeninck aan KU Leuven; en enkele medewerkers op integratiecentrum Foyer te Molenbeek).

Tenslotte laat ik me bij mijn theorievorming leiden door enige wetenschappelijke literatuur over het recente oprijzen van de kalifaatsidee in het Midden Oosten, over het ontstaan van tegenculturen (niet alleen islamistische) respectievelijk jongerenculturen, en over (intensificatie)bekeringen en sektevorming. Bij het nadenken over vaststellingen die men doet, gaat men vaak zoeken naar verklaringsmodellen die men uit voorafgaand onderzoek meent te mogen overdragen naar het nieuwe onderzoeksdomein. In het concrete geval dat ons bezig houdt, zie ik aanwijzingen om de literatuur uit de genoemde domeinen erbij te betrekken: de betekenis van het kalifaat, van teenculturen, van jongerenculturen, van bekeringen en van sektevorming. Het mag echter niet ongedaan maken dat de feiten de

¹ Bijvoorbeeld sites en filmpjes van Foundation Dabiq media production Islamic State (een IS p.r. site voor het Westen), At-Tibyan Publications, DeWareReligie.nl: <http://muslimmatters.org/2012/02/17/yasir-qadhi-khutbah-o-bilaad-al-shaam-you-are-in-our-hearts>, en youtube filmpjes op het internet van Anwar al Awlaaqi, Mohammed Al-Maqdissi, Rachid Abou Houdeyfa (zie bv. « *Silence on tue. On massacre en Syrie* », en Abu Qatada al-Filistini. Let erop : al-Filistini = de Palestijn.

uiteindelijke toets moeten zijn. Men mag de feiten niet selecteren op basis van zijn theorievorming. Het is de theorievorming die zich moet schikken naar de feiten.

Waar in Vlaanderen en Brussel vond ik de (kandidaat-) jihadisten uit mijn contactgroep? De 18 (kandidaat-) jihadisten die ik via hun vrienden, goede bekenden of familie op vertrouwensbasis kon volgen, bestaan uit 6 Brusselse jonge mannen (onder wie 1 in 2011 naar Somalië trok en 5 in 2012 en 2013 naar Syrië), 9 jonge mannen en 1 jonge vrouw uit Antwerpen of uit Vlaamse provinciesteden, 1 niet-Brusselse jonge man die klaar stond om te vertrekken maar op de valreep niet vertrokken is, 1 niet-Brusselse jonge vrouw die zich aan het voorbereiden is om naar Syrië te vertrekken. Verder is er 1 jonge vrouw en 1 jonge man, beiden uit Brussel, die radicaliseerden, maar er nooit aan dachten om te vertrekken en ondertussen al deradicaliseerden. Het gaat om 18 mensen van Marokkaanse herkomst en 2 bekeerlingen, onder wie 8 Brusselaars en 12 niet-Brusselaars.

Hoe representatief zijn de 18 (kandidaat-) jihadisten voor al degenen die de laatste jaren België en Europa verlaten hebben voor Syrië? Ik kan dit geenszins inschatten. Wél kan ik een idee geven van enkele aantallen van mensen die men op 15 januari 2015 tot het Europese jihadisme mag rekenen. Voor geheel de Europese Unie spreekt G. de Kerchove, hoofd van de EU anti-terrorismecel in een VIRA-conferentie op 11.12.2014 van iets meer dan 3000 jihadisten die in december 2014 in Syrië zouden verblijven. Midden januari 2015 hoor ik op RAI televisie dat diezelfde G. De Kerchove over 5000 jihadisten in Europa spreekt. Midden december heet het dat Frankrijk 1132 jihadisten telt (*La Repubblica* 22.12.2014). In België vertelt men me dat het in België om iets meer dan 200 jihadisten gaat die echt in Syrië aan het vechten zijn (bron: Staatsveiligheid, 20.11.2014). Men drukt me daarbij op het hart, dat het

telkens om minimum cijfers, dit wil zeggen, mensen over wie men zeker is dat ze er nog steeds reëel verblijven. Daar voegt men de cijfers aan toe van mensen van wie men ondertussen weet dat ze dood (voor België: ca 43) of teruggekeerd zijn (voor België: ca 83). En dan zijn er degenen die men ook tot het jihadisme mag rekenen; voor België zie ik eind 2014 dat men kennis heeft van ca 200 mensen die zoekende zijn om naar Syrië te vertrekken. Doden, teruggekeerden en degenen die wensen te vertrekken bijeen gerekend komt men volgens zo'n berekeningswijze op meer jihadi-sympatisanten uit dan diegenen die in Syrië aan het vechten zijn. Als men dat dan zou mogen uitbreiden over de gehele EU, dan betekent dit dat het reële aantal Europese jihadi sympatisanten en jihadisten samen niet 3 à 5000 maar ongeveer 7 à 10.000 bedraagt. Dit is mijn eerste berekeningsmethode. Onder de Belgen gaat het om 80% mannen en 20% vrouwen. Wat de Belgen betreft, zijn de meesten die in Syrië verblijven, volgens mijn informanten voor wie ik me op de vorige cijfers baseer, afkomstig van de as Antwerpen (ca 65) – Brussel (ca 73), met steden als Vilvoorde (ca 25) en in mindere mate Mechelen tussenin. Het gaat overwegend om mensen met een Marokkaanse achtergrond. Men kent slechts 5 Belgische Turken die naar Syrië vertrokken zijn.

Van Vilvoorde weet men dat er 25 jihadisten in Syrië verblijven, 5 gestorven en 7 teruggekomen zijn, terwijl er nog een 25-tal zoeken te vertrekken. De Brusselaars komen uit de gemeenten met een sterke Marokkaanse inkleuring (St.-Jans Molenbeek, Anderlecht, St.-Gillis, Brussel-stad en Schaarbeek). Verder komen er nog 5 jihadisten uit Genk, 4 uit Kortrijk, 3 uit Maaseik, 3 uit Verviers, 2 uit Namur,... (midden november 2014).

Ondertussen kon ik een andere bron raadplegen. Uit een bespreking door Peter Neumann (2015), directeur van het *International Center for the Study of Radicalisation and Political*

Violence (London), over de aantallen van niet-Syriërs die op Syrisch grondgebied bij de IS strijd betrokken zijn, maak ik op dat IS in Syrië zelf begin januari 2015 over minstens 20.730 strijders beschikt², w.o. 20% uit West-Europa. Dit betekent volgens deze auteur een verdubbeling van de jihadistische strijders uit West-Europese landen tussen begin en eind 2014 van 2000 tot 4000. Hij gewaagt dus van een aantal dat het midden houdt tussen de cijfers die de EU-terrorisme expert opgeeft. In absolute cijfers scoort Frankrijk, volgens Neumann, met 1200 eind 2014 (tegenover 412 eind 2013) het hoogst, gevolgd door het Verenigd Koninkrijk dat in 2014 van 366 naar 600 evolueert. Uit Nederland komen er 250 bij in 2014. In relatieve cijfers, dit wil zeggen in verhouding tot het totaal van zijn bevolking, scoort België in West-Europa het hoogst, namelijk evoluerend van 296 in 2013 naar 440 eind 2014, dus + 250 in één jaar. Blijkbaar leiden de afschrikingsmaatregelen in België (voorlopig?) niet tot het verhoopte effect. Van degenen die in Syrië aangekomen zijn, zijn 5 à 10% ondertussen gestorven, ofwel tijdens de strijd ofwel omdat IS hen zelf doodde. Van 10 à 30% neemt men aan dat ze Syrië-Irak ondertussen verlaten hebben, maar daarom niet noodzakelijk in hun land van herkomst terug aangekomen zijn. Als we die verhoudingen op België toepassen, betekent dit: ca 20 à 40 doden, en tussen 40 en 120 Belgen die ondertussen Syrië verlaten hebben. In die berekening telt Syrië begin januari 2015 vermoedelijk tussen 280 à 380 effectief in Syrië aanwezige Belgische jihadisten, die al dan niet als strijder, of als hulpverlener of gewoon als bewoner van het kalifaat bij het IS project betrokken.

De meeste strijders komen echter uit het Midden-Oosten (11.000), terwijl er 3.000 uit de voormalige USSR afkomstig zijn. Interessant om zien, is welke niet-Europese landen meest

² Volgens Samuel Laurent (2014) zou het in oktober 2014 om ca 50.000 IS strijders gaan. Bij het opgeven van cijfers lopen de marges altijd erg uiteen. Men moet ze dus altijd met de nodige relativiteitszin benaderen.

strijders leveren aan IS: Tunesië: tussen 3000 en 1500; Saoedi-Arabië: tussen 2500 en 1500; Marokko: 1500; Jordanië: 1500; Libanon: 900; Libië: 600; Turkije: 600; Pakistan: 500. Valt u ook op dat Marokko en Tunesië hier hoog scoren? Meer dan Turkije? Kan er enig verband bestaan tussen het hoge aantal in Marokko en het disproportioneel hogere aantal Belgische Marokkanen dat zich in België voor IS engageert als men dit vergelijkt met het lage aantal Belgische Turken?

Wat denk ik dat we hieruit kunnen besluiten? Ik ben geneigd te denken dat er meer Belgen in Syrië verblijven dan de officieel-Belgische minimumcijfers. Daarin volg ik P. Neumann en neem zijn minimaal cijfer: 280. Het aantal doden schommelt klaarblijkelijk rond 40, al mag men hier het fenomeen van de ‘schijndoden’ niet uitsluiten. Het aantal teruggekeerden, gekend en niet gekend samen, zal rond 100 schommelen. Samen leidt dit tot ca 420 mensen met directe Syrië-ervaring. Als de redenering klopt dat je er evenveel sympatisanten mag naast plaatsen zonder directe Syrië-ervaring, dan moet men die dus ook tussen 400 à 500 inschatten. U merkt dus dat ik maar over een heel beperkt aantal van hen gedegen informatie ter beschikking heb. Als ik sommige analyses hoor of lees, vrees ik echter dat sommige theorieën die men over het verschijnsel verspreidt niet op een groter bestand steunen. Dit heeft dan ook mijn aanvankelijke schroom om hierover te publiceren wat gemilderd.

Een volgende inschatting betreft de periodisering binnen het jihadisme. In België kan men 3 periodes onderscheiden: 1999-2003 (Malika Al-Aroud, Nizar Trabelsi, en in hun omgeving de dubieuze cheikh Ayaachi Bassam), 2004-2011 (Nizar Trabelsi en Rachid Benomari, wiens echtgenote de schoonzus is van Nizar Trabelsi), 2012-vandaag. Ik kom hierop terug in een

voorlaatste hoofdstuk waar de vraag gesteld wordt over welk type organisatie het bij dit Europese jihadisme gaat? Twee van mijn 18 jihadi verhalen gaan terug op de periode 2012-2014, waarbij een verhaal, over een recruitering voor Al-Shabab in Somalië eigenlijk al in 2011 plaats vond. In de Syriëperiode, die we nauwkeuriger kunnen volgen, moeten we voorlopig 3 fases onderscheiden: 2012, 2013 en 2014. Er is een Sharia4Belgium generatie, zeer actief in 2012, waar men meer dan eens voormalige kleine, maar ook grote delinquenten aantreft. Ze wordt gevolgd door een generatie jongeren die aangetrokken worden door het avontuur (2013). Die jongeren uit 2013 hebben niet echt een doctrine. Ze hopen “belangrijk” te kunnen worden door naar Syrië te trekken, of ze hopen op “een toekomst die ze hier niet vinden”. Vanaf 2014 kondigt zich een nieuwe generatie aan, jongeren, ook meer en meer vrouwen, die op zoek zijn naar een leven in het kalifaat.

Wat opvalt is, dat er niet onmiddellijk een vaste lijn getrokken kan worden in de manier waarop de recruiteringsvelden aangelegd worden. Er wordt ingespeeld op verschillende omstandigheden en op een variëteit aan netwerkjes: vrienden uit eenzelfde stad of buurt, ofwel in België (Vilvoorde, Kortrijk,...) ofwel in het land van herkomst (Al Hoceima, Oujda, Nador,...), familierelaties, rechtstreekse uitnodigingen om naar Syrië te trekken via facebook of Skype, een vriendengroep op een school,... Wel valt op dat op een iets hoger niveau, bij de organisatie van het vertrek en de opvang in Turkije of Syrië, Vlaanderen bij Nederland en Franstalig België bij Frankrijk gerekend wordt. Ook bestaat de indruk dat er vooral naar het eind toe, als het vertrek in zicht is, voor sommigen, niet voor allen, met gecodeerde boodschappen gewerkt wordt.

De dispatching na recrutering verloopt niet voor allen op dezelfde wijze, maar vindt vaak in Turkije plaats. Een voorbeeld: Rachid Benomari recruteert in Sint-Jans Molenbeek eerst Mustapha Bouyahbouren, die over Turkije naar Somalië trekt. Enkele maanden later recruteert hij diens jongere broer Youssef. Die vertrekt eerst naar Turkije en ziet zich daar voor de keuze geplaatst: Syrië of Somalië? Hij kiest voor Syrië, maar wordt aangehouden voor hij zijn plan kan uitvoeren. Men ziet hoe in Turkije keuzes gemaakt worden, zoals er later soms ook nog in Syrië gemaakt worden: kiest de jihadist voor Syrië? Irak? Somalië? Afghanistan? Wanneer de wegen tussen IS en *Al-Qaeda* in 2013 duidelijk uiteen gaan, komt er minder keuze. Maar het uiteengaan tussen IS en *Al-Qaeda* is vooral iets op het niveau van de top. Op het terrein zelf kan er nog steeds van wederzijdse contacten gesproken worden.

In een volgend hoofdstuk breng ik nu eerst een aantal getuigenissen en verhalen. De hoofdstukken 3 tot/met 5 zullen dan peilen naar een verklaringskader om de gedragingen van deze jongeren te begrijpen. De hoofdstukken 6 en 7 tenslotte zullen stil staan bij het type organisatie en helpen zoeken naar enige mogelijke constructieve aanpak om dit vertrekken naar Syrië en het jihadiseren in zijn algemeenheid tegen te gaan.

Hoofdstuk 2. Getuigenissen en verhalen

De interviews waarop de verhalen teruggaan die ik hieronder zal kaderen, werden afgenomen in de periode oktober 2014 – januari 2015. Uiteraard moet ik hier wijzen op een mogelijke ‘bias’ in de verhalen. Zoals Jackson opmerkt, vertellen getuigen die een verhaal over iets of iemand brengen zo’n verhaal nooit vanuit een passieve ingesteldheid. Ze herwerken ze in dialoog met anderen en niet in het minst ook onder invloed van enige verbeelding (zie Jackson 2002:15).

Eerst komen twee verhalen die teruggaan op fase 1, 2012. Verhaal 1. Mijn informant, zelf een salafi, is een familielid van een Syriëstrijder. Hij en zijn vriend bekeerden zich in 2012 tot het salafisme, maar volgden niettemin een ander parcours. Ze komen uit de Sharia4Belgium periode, maar ze hebben nooit met die groep contact gehad. De versie van mijn informant:

“Hij was een goede minivoetbalspeler, een normale jongen. Men bood hem zelfs een job aan als 'model'. Zijn broers bezitten boekenwinkels te Brussel. Op zeker ogenblik, terwijl we beiden aangetrokken worden tot het salafisme, vertrekt hij naar Marokko om er Qur'an lessen te volgen. Ik blijf hier in Brussel waar ik werk. Hij laat zijn baard groeien, kleedt zich als een salafi, juist als ik. Dan komt hij terug naar België. Ik merk dat hij zijn baard afscheert en slechts 3 à 4 millimeter laat staan. Hij gaat zich opnieuw anders kleden. Ik vind dit verdacht en maak een afspraak met hem om hierover te spreken, maar het is te laat. Hij is al vertrokken naar Syrië. Hij laat weten dat hij ingezet wordt voor humanitaire acties. Na een maand laat hij weten dat hij zeker nooit terugkomt naar België. Na enkele maanden laat hij weten dat hij ingezet wordt in de strijd. Nu laat hij weten dat hij na Syrië in Irak of Palestina ingezet zal worden. Sindsdien heb ik niets meer van hem gehoord.”

Verhaal 2, met kern einde 2012. De informante is een tante van een Belgisch-Marokkaanse Syriëstrijder. Tot aan zijn dood stond ze in wekelijks contact met hem via smartphone en facebook.

Haar verhaal:

“Hij was een vrolijke jonge man van rond 18 jaar en had een mooie toekomst. Hij was absoluut geen salafi. Zijn vader had een brico. Hij bezocht Sharia4Belgium in

Antwerpen en ontmoette vaak rond 19u zijn vrienden aan het station van Vilvoorde. In 2012, in augustus, tijdens de vakantie met zijn familie in Nador, kwam Hakim uit Vilvoorde vaak langs bij ons aan huis, een vriendelijke jongen. Dan gingen ze samen buiten wandelen met andere vrienden.

Op zeker ogenblik besluit mijn neef om vervroegd terug te keren naar België om als jobstudent enige centen bij te verdienen. In september 2012 gaat hij opnieuw naar school en eind september vertelt hij zijn ouders dat hij voor een week weg moet op schoolreis naar Frankrijk. Na een week ontvangt zijn familie een telefoontje dat hij in Syrië is. We zijn dan begin oktober 2012. In latere fb chats vertelt hij mij dat hij mensen hielp in humanitaire acties. Hij verzekert me dat hij een heel mooi leven leidt en stuurt me via smartphone mooie foto's."

De tante toont me enkele foto's waarop de jonge man als een oosterse prins uitgedost staat tussen vrolijk lachende vrienden.

"Hij nodigde me meermaals uit om hem in Syrië te vervoegen."

Het laatste contact tussen tante en neef dateert van 11 mei 2013. Eind mei 2013 wordt de familie ingelicht dat de jongen dood is.

Een verhaal uit fase 2, kern in 2013: De informante is opnieuw een tante van een Belgisch-Marokkaanse 24-jarige Syriëstrijder die in wekelijks contact staat met hem via smartphone en facebook.

"Het gaat om een jonge man die al enkele antecedenten heeft met de politie. Het is iemand die zich wil affirmeren, stoer zijn. Het is niet zo dat hij onder invloed staat van Sharia4Belgium of van Jean-Louis Denys. Voor mijn neef doen die mensen te vreemd. Toch laat hij op zeker ogenblik zijn baard groeien. Hij trekt op met enkele vrienden in

Molenbeek, echter niet in de moskeeën. Ze komen elders samen. Plots scheert hij zijn baard af. Zijn familie vreest dat hij naar Syrië zal trekken. De donderdag voordat hij naar Syrië vertrekt, doet de politie nog een controle bij hem aan huis. Ze weten dus heel goed dat hij op vertrekken staat. Op zaterdag vertrekt hij, met de trein naar Griekenland en van daar trekt hij door naar Syrië.” (info oktober 2014)

Mijn informante blijft in contact met hem. Ze vindt het belangrijk dat de familie de contacten met de jongeman niet afbreekt. Wanneer ik haar echter eind januari 2015 spreek, zegt ze me dat haar laatste contact met hem al een maand achter de rug ligt. Ze is immers ontgoocheld.

“Hij is zeer zeker van zichzelf. Hij zegt dat hij het daar prima heeft. Waar hij in het begin nog aanspreekbaar was en geen speciale rancune tegen België toonde, is dit nu al anders. Het is daar een sekte. Ze hebben zijn hersenen geprogrammeerd. En ik zie dat zijn zussen nog reageren op wat hij schrijft... Zelf zie ik er voor mezelf het nut niet meer van in.”

Ik vraag haar of er in het gezin nog veel over gesproken wordt. Ze antwoordt me dat ik moet begrijpen dat de familie er niet meer op rekt dat hij terugkomt. Wat de deur dicht gedaan

heeft, blijkt zijn antwoord geweest te zijn op een *Hadith* die men hem voorgelegd had³:

“De familie heeft hem gezegd dat er een Hadith bestaat waarin de Profeet een jongeman die met hem mee ten strijde wil trekken, niet aanvaardt en terug naar huis stuurt omdat hij aan zijn leeftijd nodig was voor zijn vader en moeder. Maar hij antwoordde dat dit in zijn geval niet opging omdat zijn vader en moeder hem niet nodig hadden. En dat ze ongelovigen waren... Voor mij is dit onaanvaardbaar. Hij heeft goede ouders, ze zijn goede moslims. Hij heeft het recht niet om dat te zeggen. Ze hebben hem financieel niet nodig, maar hij heeft zijn moeder ganse nachten doen huilen.”

³ Waarschijnlijk verwees de familie zelfs naar een *Hadith* uit een authentieke traditie:

“Mu'awiyyah as-Sulami zei tot de Profeet: 'Ik wens op Jihad te gaan op de weg van Allah.' De boodschapper van Allah vroeg: 'Leeft je moeder nog?'

Hij zei: 'Ja.'

Hij zei: 'Blijf bij haar, want Jannah (= het Paradijs) is onder haar voeten'.”

Of ging het om volgende *Hadith*?

Abdullah bin Amr bin al-Aas vertelt het volgende: *“Een man kwam eens toelating vragen om op Jihad te vertrekken en de Boodschapper van Allah vroeg of zijn ouders nog in leven waren, wat de man bevestigend beantwoordde. Dan zei de Profeet tot de man: 'Wel, zet u in voor hen en oefen jezelf (jaahid).”* In Bukhari #2842.

En in een andere traditie (zie Muslim #2549) lezen we:

“Een man kwam tot de Boodschapper van Allah (Vrede ruste op Hem) en zei tot hem: 'O Boodschapper van Allah! Ik zal u mijn bewijs van trouw achterlaten om me na mijn vertrek in te zetten voor de zaak van Allah met als enige doel om door Hem beloond te worden.' Toen de Profeet dit hoorde vroeg hij de man: 'Leven je ouders nog?’ De man zei: 'Ja, O Profeet van Allah, beide leven nog.’ Hij zei: 'Zoek je de beloning van Allah?’ Hij zei: 'Ja.’ De Profeet antwoordde: 'Ga dan terug naar je ouders en wees voor hen de beste en vriendelijkste gezelschap.’”

Overigens gaan nog andere *Hadith* in die richting⁴. Het is eigenaardig dat de jihadisten erin slagen om al die *Hadith* te omzeilen.

Een verhaal met de kern in fase 3, 2014. Mijn informante is een goede bekende van een 18-jarige jonge vrouw die op het punt staat te vertrekken naar Syrië (eind december 2014).

“De kandidaat-jihadiste komt uit een gebroken gezin, met een psychisch labiele moeder en een vader van wie haar moeder de vijfde vrouw is geweest die hij opnieuw in de steek heeft gelaten. Ze is de oudste van 4 kinderen, onder wie 2 broers. Ze heeft geen enkel contact met haar vader. Op 16-jarige leeftijd verandert het meisje haar hoofddoek en kledij. Vandaag draagt ze volledig zwart en zegt ze openlijk dat ze een jihadi strijder wil huwen in Syrië. Ook al doet haar moeder nog zo veel inspanningen om haar buitenshuis te krijgen, ze weigert het en sluit zich op in haar kamer. 's Nachts surft ze de hele tijd op het internet alleen in haar kamer. 's Morgens slaapt ze tot tegen de middag. Haar moeder hield haar paspoort in, maar nu haar dochter 18 is, heeft ze

⁴ "*Birr ul-Walidain*" betekent gehoorzaam zijn, goed en vriendelijk tegenover zijn ouders, hen willen behagen en zorg dragen voor hun noden, vooral als zij oud worden. Hen dienen wordt gezien als een verplichte dienst en wordt belangrijker geacht dan deelname aan allerlei daden van dienstbaarheid zoals deelname aan een *Jihad* (wat betekent: zich inzetten voor de zaak van Allah).

Een eerste heel belangrijke *Hadith* staat opgetekend in een authentieke, gezagsvolle traditie doorgegeven door Ibn Mas'ood, zie: Bukhari #5625, Sahih, de beste authentieke *Hadith*, Bâb, hoofdstuk 78, en in Muslim#139, Bâb (hfst) 78:

"Ik vroeg Allah's Profeet (Vrede ruste op hem): 'O Profeet van Allah: Welke is de meest geliefde daad in het aanschijn van Allah?'

Hij zei: 'Hem bidden op de geschikte tijd.'

Ik vroeg: 'Wat komt nadien, O Profeet van Allah?'

Hij zei: 'Goed, vriendelijk, respectvol, gehoorzaam en zorgzaam zijn voor uw ouders.'

Ik vroeg verder: 'Wat komt nadien, O Profeet van Allah?'

Hij zei: 'Zich inzetten voor de zaak van Allah'."

Samengevat stelt deze *Hadith* : eerst komt het gebed voor God, dan de eerbied voor de ouders, en pas nadien de heilige oorlog *fi sabil Allâh*.

haar het paspoort toch maar teruggegeven. Met niemand spreekt de dochter nog, noch met haar moeder noch met haar broers. En haar vader ziet ze al helemaal niet.

Iedereen is zeker dat ze naar Syrië zal vertrekken en de politie zegt dat daar niets tegen te beginnen is. Voor de jonge vrouw is Syrië het Paradijs en door daar met een jihadist te huwen zal ze later naar het Paradijs gaan.”

Een fragment, via e-mail bericht, uit het verhaal van dat meisje dat wenst te vertrekken en waarover het zo net ging:

“Dag Johan,

Ik heb het gezin uit V. opgebeld en een gesprek met de moeder gehad.

De situatie is nog steeds dezelfde, het meisje is nog altijd van plan om te vertrekken.

Heeft goesting om niets te doen, zij wil niet buiten komen, wil niet gaan winkelen samen met haar moeder (voor de solden), ze wil met niemand van thuis spreken.

Moeder weet niet met wie ze spreekt en wat ze denkt of doet, zij weet alleen dat ze constant voor haar computer is. Zij denkt dat haar dochter ook in depressie is omdat ze dagen en weken niet buiten komt.

Moeder heeft heel kort over haar dochter gesproken omdat ze thuis was en ze was bang dat haar dochter haar hoorde praten. “ (9.1.2015)

Een verhaal over een jonge moslima die eerst radicaliseerde en nadien deradicaliseerde. Het getuigenis van haar zus (d.d. 14.01.2015):

“We zijn moslim, een traditioneel gezin, maar heel open opgevoed.

Mijn zus start in 2011 haar secundair onderwijs in een Brusselse katholieke school. Ze draagt geen hoofddoek. Onder vriendinnen (8 meisjes) spreken ze er constant over de islam. Ze proberen hun weg te vinden in de islam. Na de Paasvakantie beginnen de 8

meisjes samen met mijn zus op dezelfde dag de hoofddoek te dragen, een gewone hoofddoek.

Na een tijdje begint één van haar vriendinnen als eerste om een heel lange hoofddoek te dragen en verandert haar gedrag. De rest van de groep vriendinnen is heel tevreden in haar plaats. Mijn zus wil echt haar weg vinden in de islam en ze wil nog meer te weten komen. Ze zoekt het op het internet op: wat is er allemaal haram (verboden)? Waarom moeten we de hoofddoek dragen? Wat zijn Hadith ? Ze begint er te lezen. Ze leest alles wat ze vindt en gelooft erin zonder de bronnen na te kijken. Mijn zus begint nu zelf de lange hoofddoek te dragen. Ze wil niet langer muziek beluisteren. Ze gaat niet meer uit met vriendinnen, geen shopping meer, geen TV, geen tekenfilm of films,...

Waarom? Omdat het allemaal haram is volgens het internet.

Ze koopt geen kleren meer omdat ze, als ze zich mooi aankleedt, de aandacht zal trekken van mannen en dit is een zonde. Muziek beluisteren is luisteren naar de duivel. Met vriendinnen ergens naartoe gaan, is tijdverspilling en gaat in tegen je godsdienst.

Van dit ogenblik af heeft mijn zus geen leven meer. Ze blijft thuis en is voortdurend op het internet.

Op school tijdens de pauzes spreken de 8 vriendinnen en mijn zus over de islam en over niets anders.

Mijn zus vertelt me vandaag hoe ze toen dacht dat ze niets kende van de islam en dat onze ouders ons niets hadden geleerd. En nochtans, dit was niet waar... want zij volgde zoals ik Qur'an lessen en ook thuis hoorden we over de godsdienst, maar op een zachte manier.

Op facebook komt mijn zus op dat moment in contact met een jongen die ze niet meer terug gezien had sinds 2009. Ze haalt het contact aan en ze spreken veel over de islam, waar de jongen bitter weinig van afweet. Hij is eigenlijk iemand die graag naar meisjes lonkt, veel op zijn uiterlijk let, veel uitgaat. Die jongen blijkt veel sympathie te hebben voor de jihadisten. In zijn ogen is alles haram. Hij vertelt veel over wat in de Arabische landen gebeurt. Voor hem is jihad een doel dat men moet voor ogen houden.

In 2012 leert mijn zus echter een andere jongen kennen. Hij is nu haar man geworden. Wanneer mijn zus hem over de jihad interpelleert, antwoordt hij door over het soefisme te vertellen. Hij toont haar een ander beeld van de islam als een godsdienst van vrede en spiritualiteit. Hij spreekt haar heel veel over Sidi Hamza, een soefie meester.

Op dat ogenblik ontdekt mijn zus dat er wel degelijk een groot verschil bestaat tussen de opvattingen van de twee jongens over de islam. Er is de jongen die het voortdurend over de jihad heeft, over de oorlog, en die heel negatief is over alles en nog wat, en aan de andere kant de jongen die heel rustig spreekt, een mooi beeld geeft van de islam en die voor alles wat hij vertelt kan verwijzen naar teksten uit de Qur'an en de Hadith.

Mijn zus heeft beiden toen voorgesteld om eens met hun gedrieën samen te komen om erover te spreken, maar de ene jongen heeft zich boos gemaakt en het soefisme afgedaan als een secte, waarvan de volgelingen, die nooit jihad deden, in de hel zouden belanden... Als reactie op zoveel negativiteit heeft mijn zus dan gekozen voor het soefisme.

Op de 27ste dag van de Ramadan (Laylat ul-Qadr) zijn we dan allemaal samen

gekomen in de moskee en mijn zus heeft gezien dat er daar veel liefde en spiritualiteit is en dat de mensen niet zo streng over zichzelf en hun religie zijn.

Vandaag draagt mijn zus opnieuw de gewone hoofddoek en kleedt ze zich normaal. Er is terug rust in huis met mijn ouders en ze heeft haar weg gevonden en voelt zich nu goed in haar vel met het soefisme. Ze is met die tweede soefi jongen getrouwd en is gelukkig.”

Hoofdstuk 3. Makro-horizon: verdrukking van soenni moslims, kalifaat en einde van de tijden

Vertrekkende van meerdere afzonderlijke verhalen van geloofwaardige getuigen over de processen die ertoe geleid hebben dat deze jongeren vertrokken zijn om zich aan de zijde van IS te engageren in Syrië, kom ik uit bij een opeenvolging van stappen. De beperking eigen aan dit soort benadering is echter dat men snel bij een verklaring uitkomt van het type oorzaak en gevolg. Dit komt op het eerste zicht wellicht overtuigend over, maar lijdt aan een groot euvel. Men verklaart niet waarom slechts een minderheid van mensen die aan de ontdekte oorzaak-gevolg sequensen beantwoorden, effectief de richting van het jihadisme inslaan. Er moet dus iets anders meespelen, een achtergrond, een horizon, die de oorzaak-gevolg logika bijkomend oriënteert. Concreet zal ik een makro- en een mikro-horizon onderscheiden. Daarnaast kan men evenmin bijkomende kanalisaties en clusteringen niet uitsluiten van elementen die op hun beurt een proces bijkomend sturen.

In het geval van de (kandidaat-) jihadisten uit mijn onderzoek merkte ik al gauw dat er een dubbele en complementaire verklaringsachtergrond aanwezig is die de richting van de processen van jihadisering helpt verklaren, al is die achtergrond niet altijd even nadrukkelijk

op elk moment aanwezig. Maar er bestaat zonder twijfel een makro- en een mikro-horizon. De makro-horizon is een soort groot ideaal dat wenkt in de verte. De mikro-horizon is de sociaal-culturele ruimte waarin die jongeren zich hier in België bewegen en van waaruit ze in contact komen met het ideaal dat wenkt uit de verte. Gaat het bij dat ideaal dat wenkt om een doctrine, zoals bijvoorbeeld het marxisme bij sommige klein-linkse terroristen in de jaren 60-70 soms aanwezig was? Of om een grote ideologie? Roy (2009) waarschuwt ons dat we er ons moeten voor hoeden om al te veel plaats toe te kennen aan een grote ideologie in het radicaliseringsproces. Volgens hem gaat het bij het jihadisme niet om grote ideologieën als zouden die jongeren Ibn Taymiyyah, Abul Ala Maududi of Saïd Qutb gelezen hebben. Het gaat niet om ideologieën, maar om fragmenten van verhalen die de brede horizon bepalen van hun handelen (zie Roy 2009:14). De makro-horizon bestaat uit hun lezing en interpretatie van wat zich afspeelt met de Palestijnen in Israël, met de interventies van het Westen in Afghanistan en Irak, en vooral met het uitblijven van een Westerse interventie in het voordeel van de soennieten in Syrië. Het betreft een lezing van de geopolitiek in het Midden-Oosten, waaruit ze opmaken dat de moslims er keer op keer gemanipuleerd en onderdrukt worden en de verliezers zijn. De oplossing die sinds 11 september 2001 geleidelijk aan ingang vindt om aan deze geopolitieke toestand van de islam als voortdurende verliezer een einde te stellen, is de kalifaatsidee. Het kalifaat als te bereiken ideaalbeeld moet toelaten om de islam eenzelfde prestige te laten herwinnen in de wereld zoals, in de ogen van die moslims, bijvoorbeeld de Europese Unie dit bijgebracht heeft aan de afzonderlijke Europese staten. De idee van het kalifaat lijkt tussen soennietische moslims aan belang te winnen omdat ze het gevoel hebben dat het de enige weg is om uit de marginaliteit en onderwerping onderuit te geraken (Sayyid 2014:118). Het kalifaat kan gezien worden als een metafoor voor een te realiseren grote islamitische soennitische macht (Sayyid 2014:121).

De idee van een kalifaat is in de moslimwereld, aanvankelijk in het Midden-Oosten, maar nadien ook onder sommige moslims in Europa, tot een aantrekkelijke idee uitgegroeid, een idee die sommige mensen in beweging (= *Harekat*) zet. In Foucauldiaans perspectief kan hier gesproken worden van een 'body politic', dit wil zeggen een ideaal van maatschappelijk-politiek bestuur dat mensen in beweging zet om op een bepaalde manier te handelen. Dit ideaal is het kalifaat. Die kalifaatsidee is overigens niet uit het niets te voorschijn gekomen. Er zijn historische elementen die de oorsprong van de 'metafoor' (zie Sayyid 2014:121) van het kalifaat helpen begrijpen: de kolonisering en de daarop volgende de-kolonisering, het einde van het Ottomaanse rijk (1922 in zijn wereldlijke dimensie, 1924 in zijn geestelijke dimensie) en de stichting van fragiele nationale staten in het Midden-Oosten (Allam 2014). Het is de oorlog in Afghanistan, na de Sovjet invasie in december 1979, die het jihadisme in de jaren 80 internationaal op de kaart gezet heeft en die er een transnationaal fenomeen van gemaakt heeft. De grootmachten kunnen door kleine groepen moslims verslagen worden! De stichters van *Al-Qaeda* (ben Laden en Al Zawahiri) hebben in de jaren 80 aan die oorlog deel genomen. Algerijnen uit de GIA (*Groupe Islamique Armé*), Palestijnen die het niet meer zien zitten om de Palestijnse Staat te realiseren zonder het conflict uit te breiden, ook islamisten uit andere landen,... velen zijn begin jaren 90 naar Afghanistan getrokken. Mystiek, politiek en oorlog beginnen hier samen te vloeien. Laten we dit een eerste generatie binnen het niet-Europese jihadisme noemen. Het heeft zijn hoogtepunt bereikt wanneer dat jihadisme de VS aanvalt in de jaren 90, wat culmineert op 11 september 2001.

Van 2001 af wordt het jihadisme een transnationaal begrip en de betekenis ervan die de overhand neemt is die van oorlogsvoering, misschien niet in de ogen van de Europese

moslims zelf, maar ongetwijfeld wel bij de publieke opinie in Europa. Het zich verder ontwikkelen van het samengaan van mystiek, oorlogsvoering en het realiseren van een islamitische politieke orde komt in de lift te zitten in het Nabije Oosten. Er breken burgeroorlogen los in Somalië, Irak en uiteindelijk in Syrië. Dit is het moment waarop veel verhalen, die vaak met de *Hadith*, de woorden en het leven van de Profeet, in verband gebracht worden, de nieuwe jihadi-ideologie komen voeden. Meestal kunnen de vertellers er de bron niet van aangeven, maar dat wordt onbelangrijk geacht. Via het internet worden de beelden hierover in Europa in sommige kringen gemeengoed.

Er is niet alleen de beeldvorming die haar werk doet. Er worden relaties en interpretaties gelegd vanuit de woorden van de Profeet (= *Hadith*) en vanuit andere verhalen uit vervlogen tijden. Er worden verhalen opgerakeld, bijvoorbeeld over de Abbasidische revolutie tegen de Omayyaden in Khorasan (747), waarbij een rechtgeleid kalifaat, dit van de Abbasiden, geacht wordt een niet-rechtgeleid en dus inauthentiek kalifaat, dit van de Omayyaden, vervangen te hebben, op de *Laylat ul-Qadr* (de 25ste dag van de Ramadan: de 'nacht van het besluit'), met verwijzing tegelijk naar Qur'an hoofdstuk 97⁵. Dit wordt geherinterpreteerd alsof vandaag hetzelfde staat te gebeuren, namelijk dat een kleine groep uitverkorenen een authentiek kalifaat aan het vestigen is tegen alle zwakke, inauthentieke islamitische regimes in. Dit ziet men gebeuren – en dat brengt ons tot de oorlog in Syrië – heel concreet in 2014.

In Syrië doet ondertussen ook een *fatwa* de ronde, uitgesproken door Ibn Taymiyya

⁵ Qur'an 97: "Al-Qadr (= De Maat): De nacht van de Maat is beter dan duizend maanden. In haar dalen de engelen neder en de Geest met verlov van hun Heer krachtens elke bestiering. Heil is zij tot de opgang van de dageraad."

(1263-1328). Die *fatwa* wordt vandaag, bijna 9 eeuwen later, toegepast op de Alawieten (en op Assad).

“De heilige oorlog is legitiem tegen diegenen die de verspreiding van de sekten verkondigen, die zich verbergen, zij zijn meer ongelovig dan de christenen en de joden, meer ongelovig dan de heidenen en hebben meer kwaad gedaan aan de godsdienst dan de Franken.”

Er wordt met de Franken verwezen naar Karel Martel en de slag bij Poitiers uit 732.

Tot juni 2014 was een van de organisaties die de strijd aanging met het regime van Bashar al Assad een organisatie die een afscheuring was van *Al-Qaeda*. Ze heette: *Ad-Dawla as-Islamiya fi'l-Iraq wa'sh-Sham (Da'ish)*, ook wel eens ISIS genoemd in die tijd. Op 19 juni 2014 brengt Al-Furqan een communiqué van Da'ish/ISIS uit: “Dit is de belofte van Allah”, gebracht door cheikh Abu Muhammad al-Adnani al-Shami, de woordvoerder van Da'ish/ISIS. Hij heeft het, in deel 1 o.a. over de *jihad* om het noodzakelijke kalifaat te realiseren (met verwijzing naar Qur'an 3:110)⁶, maar hij heeft het vooral over de oprichting op 19 juni 2014 van een *khilafah*, een samenleving van totale gelijkheid en zonder onrecht. Voortaan zal men over IS en zijn kalifaat spreken.

De beweging gaat dus een stap verder dan de metafoor, verder dan het beeld en roept een concreet kalifaat uit, met aan het hoofd een kalief, die als een verre afstammeling van de Profeet voorgesteld wordt. Het gaat om cheikh Ibrahim ibn 'Awwad, ibn Ibrahim, ibn 'Ali, ibn

⁶ Qur'an 3:110: “Gij zijt de beste gemeente geworden die voortgebracht werd voor de mensen, doordat gij aanspoort tot het behoorlijke en afweert van het verwerpelijke en gij aan God gelooft. En zo de lieden van de Schrift geloofden dan zou het beter voor hen zijn. Onder hen zijn gelovigen maar de meesten van hen zijn kwaadbedrijvers.”

Muhammad al-Badri al Husayni al Qurashi (voor wat zijn lineage betreft), al-Samarra-i (van geboorte), al-Baghdadi (voor zijn studies en woonplaats). Enkele weken later zal die kalief in september 2014 een *fatwa* uitspreken die de strijd van IS van een territoriale tot een globale *jihad* laat uitgroeien.

Een specifieke aantrekkingskracht die van het op Syrië en het kalifaat gerichte IS-jihadisme uitgaat, is zijn apocalyptiek, namelijk de idee dat het einde van de tijden in het nabije vooruitzicht is en dat het dus belangrijk is tot de groep van de uitverkorenen te behoren. Die idee is meestal niet aanwezig bij kandidaat-jihadisten bij het begin van hun radicalisering. Vooral jihadisten die besluiten om tot deelname aan oorlogsvoering over te gaan, maken zich die idee van het nakende einde van de wereld eigen. Ook hier weerom komen *Hadith* de ideologie ondersteunen, zoals het verhaal van de *Mahdi* die tegelijk verschijnt met *al-Dajjal* (de valse Messias, de antichrist) en Issa (Jezus). Issa is in de ogen van de vertellers de echte Profeet, die later ten onrechte door de christenen Jezus genoemd werd, maar die in feite een islamitische profeet is. Issa heeft zijn terugkomst die het einde van de tijden inluidt, voorspeld. Het geloof in Issa als boodschapper van Allah is een onderdeel van de islam. Men aanvaardt er zijn geboorte uit een maagd en eert hem als een profeet. Hij is overigens de enigste onder alle profeten die Messias kan worden. In *Islam's Jesus* wijdt Zeki Saritoprak (2015) daar een uitvoerige analyse van *Qur'an* en *Hadith* teksten aan. In de islamitische traditie wordt de tweede komst van Issa in de *Sham Hadith* gewoonlijk verbonden aan de voorafgaande komst van de *Mahdi*. Dit speelt mee bij sommige jihadisten die hetzij in Usama ben Laden hetzij nu vandaag in Abu Bakhr al-Baghdadi de verwachte *Mahdi* zien, die de komst van Issa en het einde van de wereld inluidt.

De *Mahdi*, die volgens die traditie jarenlang als een niet praktiserende Moslim zal geleefd hebben en zich pas later zal bekeerd hebben, voert nu voor sommigen in de persoon van ben Laden en voor anderen in de persoon van al-Baghdadi actie om het door Issa aangekondigde einde van de wereld voor te bereiden. De 'uitverkorenen' aanvaarden de *Mahdi* als hun kalief. De ongelovigen mobiliseren zich weliswaar tegen de *Mahdi*, maar hun wapens zullen verdwijnen in een put tussen Damascus en Medina zodat het gevecht enkel nog met zwaarden zal kunnen verder gezet worden. En hierop volgen allerlei speculaties over kernwapens en andere zware wapens waarmee de mensheid zichzelf zal vernietigen. Het voortdurend in beeld brengen van zwaarden en lange messen in IS filmpjes gebeurt dus heel bewust!

Bepaalde *Hadith*, zoals de vorige over *al-Dajjal* en Issa, spreken expliciet over *Sham*, waarbij *Sham* staat voor Syrië, Palestina, Jordanië en Irak. Er wordt verwezen naar een *Hadith* die aangeeft dat veel tekenen voor het einde van de wereld gevonden zullen worden in *Sham*, tekenen van *Fitna*, wanorde, chaos...en “daar is de plaats waar de hoorn van *Shaitan* zal verschijnen”. Over dit vers komen dan meerdere interpretaties in omloop: staat de hoorn van *Shaitan* voor raketten? Voor oorlog? En hoe moeten moslims zich vandaag opstellen tegenover *Sham*? Had de Profeet het over wat vandaag in Syrië aan het gebeuren is? Andere *Hadith* ondersteunen dat, bv. een *Hadith* over Jezus: <http://sunnah.com/riyadussaliheen/19/1>⁷,

⁷ An-Nawwas bin Sam'an, Sunna.com ref. boek 19, hoofdstuk 1 of Arabisch-Engels boek ref. Boek 19, hoofdstuk 1808: (...) De profeet zegt: “(...) “Hij (= Dajjal) zal verschijnen op de weg tussen Syrië en Irak en hij zal links en rechts onheil aanrichten.” (...) “en het zal in die tijd zijn dat Allah Issa (= Jezus), zoon van Maryam zal sturen die zal neerdalen aan de witte minaret in het oosten van Damascus...” (...) “Iedere ongelovige die zijn (= Issa's) vieze lucht zal inademen zal sterven en de geur zal zo ver reiken als men zien kan. Hij zal dan Dajjal zoeken tot hij hem beet heeft aan de poort van Ludd =(een dorp bij Jeruzalem) en hij zal hem doden.” (...) “Dan zullen de mensen die Allah zal beschermd hebben tot Issa, de zoon van Maryam komen en hij zal hun aangezichten afvegen en zal hen dan inlichten over de rang die ze zullen innemen in Jannah (= het Paradijs). Het zal onder zulke condities gebeuren dat Allah deze woorden van Issa zal openbaren: ‘Ik heb van tussen mijn slaven zulke mensen voortgebracht dat tegen hen niemand in staat zal zijn hen te bestijden; leid deze mensen dus veilig naar de berg’.(...)”

en over Dabiq => <http://sunnah.com/muslim/54/44>⁸.

De oorlogen in Afghanistan, in Irak en vandaag in Syrië worden allemaal vanuit dit perspectief geïnterpreteerd. Zij zijn tekens dat de komst van de Mahdi nabij is. Het pas opgerichte kalifaat met de vrij onbekende kalief wijst eveneens in die richting. Het feit of hier precieze bronnen kunnen voor opgegeven worden is niet belangrijk, zoals ook niet belangrijk is wat de traditionele leer van de *ulemas* (islamitische schriftgeleerden) hierover zegt. De individuele moslim maakt zelf uit wat hier al dan niet waarheid is. In die zin staan we hier met het jihadisme volop in een post-modernistische strekking waar elk individu zelf bepaalt wat zijn waarheid is. Wel is belangrijk dat zo'n jongere zich dan later in zijn individuele interpretatie bevestigd ziet door een groep van andere jongeren die een soortgelijke interpretatie aanhangen. Binnen de groepjes waar die jongeren zich treffen, worden dan bestaande interpretaties bijgestuurd en nieuwe gecreëerd. Sedert 1970 is de islamitische apocalyptiek in stijgende lijn toegenomen (Cook 2005; Furnish 2005; Filiu 2008).

De apocalyptiek wordt complementair ingekleurd met een sterke opwaardering van het martelaarschap. Dit ophemelingsproces is begonnen begin jaren 90, door toedoen van o.a. cheikh Kishk (Allam 1992). Allen die het Paradijs verdienen, de *hoor al ayn*, zullen beloond worden, maar bij uitstek de *mujahidien*, de strijders, degenen die *jihad* beoefend hebben en tussen hen vooral de martelaren (*sjahidien*). Wat houdt dit Paradijs in?

“Er zijn rivieren van water dat niet brak is, rivieren van melk waarvan de smaak niet

⁸ Hadith over de verovering van Constantionopel, het verschijnen van de Dajjal en het neerdalen van Issa zoon van Maryam in Syrië, Engelse ref.: Boek 41: hoofdstuk 6924: “En dan (d.i. na Constantinopel) zullen ze naar Syrië komen (...) en dan zal Issa de zoon van Maryam neerdalen...” (...) ‘en Allah zal hem (= de vijand van Allah) doden en Hij zal hun bloed aan zijn (=Issa’s) lans zien.”

verandert, rivieren van wijn die aangenaam is voor de drinkers en rivieren van gezuiverde honing. En zij hebben daarin alle vruchten en vergeving van hun Heer...” (Qur’an 47:15). De zonden zullen vergeven worden en “Wij geven hun gezellinnen met sprekende grote ogen ten huwelijk” (Qur’an 44:54) .

Echte martelaren zullen herkend worden doordat ze geen pijn voelen bij hun overgang van het leven hier op aarde naar het Paradijs. Daarom is het zo belangrijk dat getuigen van een door zelfmoord of anders om het leven gekomen jihadist kunnen zeggen dat de gestorvene een glimlach op de lippen had. De martelaren valt een hoge eer te beurt.

Tot zover enkele van de verhalen die gedurende een jihadistisch radicaliseringsproces tot de achtergrond, de makro-horizon van de (kandidaat-) jihadist gaan behoren, meer en meer. Dit neemt toe in de mate dat de (kandidaat-) jihadist zich in zijn kamer opsluit achter zijn computer, op het internet surft, op youtube filmpjes starend, in vervoering, en op facebook bij gelijkgezinden bevestiging zoekend. U bent verwondert dat een mens in zo’n ‘sprookjes’ of – in uw ogen – ‘nonsens’ kan geloven? Vergeet dan niet dat we hier bij een belangrijke vaststelling staan in het proces van sektevorming (waarover in hoofdstuk 5), namelijk dat men om geloofd te worden, eerst zelf tot de sekte moet behoren. Informatie die van buiten de sekte komt, is per definitie al veel minder geloofwaardig. En daarenboven, zien de leden van een sekte zich in religieus opzicht steeds als superieur aan de niet-leden (Glock 1963 :30).

De idee van het kalifaat is vooral aanwezig in het IS-jihadisme, minder in het met *Al-Qaeda* verbonden jihadisme dat ‘klassieker’ in de islam verankerd is. *Al-Qaeda* gebruikt andere islamitische teksten dan IS om zijn acties te verantwoorden.

Hoofdstuk 4. Mikro-horizon: een complexe islamistische jongeren/tegencultuur

Er is niet alleen een makro-horizon, met zijn kalifaatsverhaal en zijn einde van de wereld. Er is ook een mikro-horizon, namelijk het Westerse fundamentalistische islamisme, dat ons binnenleidt in een tegencultuur (Hemmingsen 2010) die zich op haar beurt nestelt in een jongerencultuur. De tegencultuur ontwikkelt zich tot een ‘sociaal lichaam met een eigen op de

Leitkultur haaks staande identiteit', met andere woorden, de tegencultuur keert zich per definitie tegen wat ze ziet als de *mainstream* cultuur en hoe nadrukkelijker die *mainstream* cultuur zich als dominant en exclusief opstelt of als zodanig ervaren wordt, hoe afwerender de tegencultuur zich hiertegenover zal profileren. De tegencultuur staat inderdaad in oppositie tot de dominante *Leitkultur*, vooral op plaatsen waar die *Leitkultur* zich heel nadrukkelijk aan jonge moslims opdringt zonder dat ze zich door de *mainstream* cultuur aanvaard voelen. Je mag de perceptie en de betekenis van een *Leitkultur* voor mensen met een migratie-achtergrond niet onderschatten. Ik stel me voor dat menig lezer nu lachend zijn schouders ophaalt en zich afvraagt waarover ik het heb. Ik kan enkel zeggen dat ik vaak ervaar dat mensen met migratie-roots daarmee worstelen. “*Wat en hoe moeten we zijn, en wat moeten we ‘kunnen’ om bij ‘de Vlamingen’ erkenning te vinden?*”

In januari, kort na de *Charlie* manifestatie van zondag 11 januari 2014 kreeg ik op Foyer in Molenbeek bezoek van een jonge 20-jarige moslim, een succesvolle jonge intellectueel, die me vroeg of ik hem geen boeken en liederen kon aanraden die hij zou moeten gelezen hebben om volwaardig door zijn Vlaamse collega's aanvaard te kunnen worden. Grapje? Neen. Hij verzekerde me dat hij “De leeuw van Vlaanderen” van Conscience gelezen had en nu andere werken in dit genre zocht. Nadien stuurde hij me nog een e-mail om me aan zijn vraag te herinneren: “Dag professor, hiermee wil ik u graag herinneren aan die lijst van Vlaamse boeken, muziek, filmen, literatuur, poëzie. Als ik niet te veel vraag een lijst met traditionele items en een andere met moderne (internationaal). Het is niet dringend en alvast bedankt. Bedankt voor het gesprek van vanmiddag.” (13 januari 2015)

De *Leitkultur* waarmee ze het moeilijk hebben is echter niet alleen ‘Vlaams’ of ‘Belgisch’ of ‘Westers’. Het betreft voor sommige jongeren ook de islam zelf. De islam zoals hij zich bij ons aandient komt niet als geloofwaardig of terzake doend bij hen over. Hoe legitiem is die islam eigenlijk wel? In alle geval, het is een islam die zich in hun ogen absoluut niet bekommert om de moslims die lijden of die verdrukt worden in sommige streken in het buitenland. En de taal die in de moskeeën gesproken wordt? Veel jongeren kunnen er geen weg mee.

Hoe enger en nadrukkelijker een homogeniserende *Leitkultur* doorgedrukt wordt, des te meer neemt de kans toe dat sommige jongeren er zich niet in herkennen en al dan niet tijdelijk sociaal-cultureel gaan ‘deviëren’ in de ogen van de *outsiders* (Kaplan & Lööw 2002:13; zie ook Roszak 1995). Bij ons in België en Nederland is het vaak een combinatie hiervan met werkloosheid, lage schoolse opleiding en een gevoel van discriminatie, die gevaarlijk lijkt, maar dit valt absoluut niet te veralgemenen. Ook andere jongeren, die absoluut niet laag geschoold zijn en bijvoorbeeld zelfs het diploma van arts bekomen hebben, kunnen zich niet aanvaard voelen, waarbij bijvoorbeeld het verbod op de hoofddoek voor hen een trigger kan zijn. En uit het Verenigd Koninkrijk leren we dat lage scholing zelfs heel weinig meespeelt bij radicalisering. Hier zijn het vaak middenklasse jongeren die radicaliseren.

Tot nu toe heb ik het vooral gehad over een tegencultuur. Ik schreef echter ook dat die tegencultuur zich sterk laat kleuren door elementen uit de jongerencultuur. Waarom hier ook een jongerencultuur als element van verklaring aanreiken? Wat opvalt, is dat vooral minderjarigen op korte tijd kunnen radicaliseren en jihadiseren. Dit wijst op het bestaan van

een specifieke cultureel bepaalde vorm van taal, van omgang met het lichaam en van toekomstverwachtingen die ze in het youtube jihadisme terugvinden en dat elders afwezig blijft.

Jongerencultuur? Let op de taal en de *tools* die hen aantrekken: een eigen woordenschat, een eigen verbeelding en omgang met beelden, eigen sociale nissen in de virtuele www- ruimte (youtube, facebook). Let ook op de lichaamsbeleving: ‘selfies’ worden zeer belangrijk; hiphop; en de kledij moet mannelijke stoerheid laten zien die vrouwen beïndrukt. En tenslotte zij er de adolescenten toekomstverwachtingen: een idealisering van een toekomstige betere wereld die veel rechtvaardiger zal zijn dan de huidige. Dit vermengt zich met een sterke scheut tegencultuur. Op vlak van taal: uitdagend taalgebruik naar wie niet in aanmerking komt om tot het jihadisme toe te treden. De lichaamstaal: een zich graag laten zien met wapens of achter het stuur van een keigrote wagen. Toekomstverwachtingen: een anticiperend acteren van een eigen samenlevingsmodel met zijn eigen vlaggen en emblemen.

Wat we nu nog moeten begrijpen, is de enculturatie van het voorgaande in een islamistische cultuur. De taal zal gekruid worden met enkele verzen van *Hadith* en met typische Allah gerelateerde kreten. De lichaamsbeleving zal zich sterk uiten via groepsgedrag (bij bidden, zingen en zwemmen), echter met respect voor een traditionele gender-opdeling.

Toekomstverwachtingen: de toekomstige wereld, met zijn welstand en romantiek, zal uitgebouwd worden op de pilaren van een islamistisch heilig boek en niet langer op het hypocriete gedrag van de meerderheid van de moslims in het Westen.

Er is dus een geheel van processen aan het werk, dat ons binnenleidt in de complexe wereld

van het Westerse islamistische fundamentalisme, van de salafismen en als een onderdeel ervan: het Westerse jihadisme, het eigenlijke voorwerp van onze reflectie.

De salafismen zijn geen homogene realiteit, al hebben de verschillende segmenten naar buiten toe met elkaar gemeen dat ze de westerse, seculiere *Leitkultur* niet aanvaarden. Ze contesteren echter ook de klassieke islam zoals we die kennen en die we het liefst zouden willen kunnen erkennen. Het varieert van een 'er zich niet goed bij voelen' tot een 'ronduit er tegen gekant zijn'. Binnen de tegencultuur lezen de jongeren die erdoor gegrepen worden, de werkelijkheid op een andere manier dan hun leeftijdsgenoten die niet tot de tegencultuur behoren. Voor de tegencultuur-jongeren wordt de sociale realiteit een fundamenteel andere werkelijkheid dan voor de leeftijdsgenoten die binnen de *Leitkultur* blijven en die met grote verbazing, onbegrip, ja afgrijzen toekijken. Enkele significante ontmoetingen met propagandisten en recruteerders verzekeren de kandidaat-jihadisten van hun nieuwe identiteit waarnaar ze zoekende zijn en leiden hen tot een engagement voor Syrië. Maar het gebeurt even zeer zonder de tussenkomst van zulke propagandisten. Er bevindt zich genoeg propaganda wijd verspreid op het internet.

Dit proces, dat men nogal ongelukkig samenvat onder de term 'radicalisering', kan niet herleid worden tot een eenzijdig verlangen om tot gewelddadige actie over te gaan, hetzij hier ter plaatse hetzij in Syrië. Voor sommigen beperkt het zich tot de creatie van een sociale identiteit ter plaatse of tot acties van contestatie. Maar het klopt natuurlijk, dat de jihadiserenden onderdeel uitmaken van een complexe tegencultuur en dat recruteerders zich op de jongeren binnen die tegencultuur richten. Men treft ze meer aan in sommige wijken dan in andere en dus richten de recruteerders zich bij voorkeur tot sommige wijken. De

promotoren van de jihad en de recruteerders wachten er de jongeren op aan de uitgang van sommige moskeeën. Een vraag die op een antwoord wacht is, wie de recruteerders recruteert? En een andere opmerking: er staat niet altijd een recruteerder bij een kandidaat-jihadist.

Wanneer de bredere horizon van het kalifaat als 'metafoor' (Sayyid 2014) en van het nakende einde van de tijden zich nestelt in de complexe jihadistische subcultuur in Europa (zie bv. Hemmingsen 2010), wat in stijgende lijn gebeurt sedert de jaren 90, met een stroomversnelling sedert de Arabische lente in Syrië, wordt de mogelijkheid om zich voor die makro-idealen te (laten) mobiliseren, heel reëel. Sommige jongeren gaan de werkelijkheid om zich heen op een andere wijze lezen en interpreteren dan hun leeftijdsgenoten die zich niet tot het jihadisme aangetrokken voelen of het zelfs radicaal verwerpen. De verschillende gebeurtenissen die zich rond hen afspelen, krijgen telkens een andere, van de *Leitkultur* afwijkende betekenis en het gaat zo ver dat hoe meer iemand in tegenstrijd komt met de *Leitkultur* bij het geven van interpretaties, des te meer hij aan geloofwaardigheid wint.

Bij haar bespreking van het salafisme onderscheidt Gielen (2008 :63) enerzijds apolitiek en politiek salafisme en anderzijds salafi jihadisme. Ze noemt het drie vormen van radicalisme, als men tenminste onder radicalisering verstaat: “een toenemend verlies van legitimatie van de democratische samenleving met een idee of utopie hoe het anders zou moeten.” De drie salafi strekkingen hebben met elkaar gemeen dat ze de bestaande democratische systemen in het Westen “goddeloos” noemen terwijl ze “een alternatief islamitisch systeem” voor ogen hebben. Zoiets betekent: de democratie delegitimeren, of: de volgelingen radicaliseren. Het onderscheid tussen de salafismen bestaat erin dat de twee eerste vormen, het apolitieke en het politieke salafisme het democratische systeem niet bestrijden, maar ofwel zich afzijdig ervan

opstellen (zoals in een andere geloofstraditie de Jehovah's Getuigen of de Amish dit ook doen), ofwel het gebruiken om ooit hun alternatief systeem te vestigen. Het salafi jihadisme van zijn kant verwerpt de democratie openlijk. "Er is echter geen standaard radicaliseringsproces dat jongeren doorlopen van niet-radicaal, naar apolitek salafist, naar politiek salafist om vervolgens het radicaliseringsproces compleet te maken als salafi-jihadist. Het radicaliseringsproces verloopt grillig en niet persé in een vaste volgorde" (Gielen 2008: 63).

Ik stel voor om op dat analysetype voort te bouwen, wetende dat er heel specifieke aandachtspunten uit de Syrisch-Irakese traditie van *Hadith*-interpretaties binnen gesmokkeld zijn in de salafismen die de opdeling nog iets ingewikkelder maken. Maar laten we om de salafismen te begrijpen, beginnen bij een situering van hun plaats binnen de islam. Meestal maakt men een onderscheid tussen de klassieke islam en de salafismen. Typerend voor de salafismen is dat ze enkel de Qur'an en de Soenna als bronnen aanvaarden, terwijl de klassieke islam veel ruimer te werk gaat bij het aanvaarden van bronnen. Maar in hun ogenschijnlijke eenvoud blijken de salafismen niettemin complexer te zijn dan het schijnt. In feite kunnen mijn inziens gemakkelijk vier salafismen onderscheiden worden: een algemeen traditioneel salafisme; een salafisme dat sterk het bestaan van *al firqatou l-annajia*, een 'selecte groep van geredden' benadrukt maar niettemin een duidelijk apolitek salafisme blijft; een salafisme dat nauw aanleunt bij de *ikhwan* (Moslim broederschap) en dus een politiek salafisme is; en de *Salafiyya Jihadiyya*..

Wat nu opvalt, is dat de klassieke islam meestal in de moskeeën aangeleerd en gepreekt wordt

en ook wel in enkele islamitische stichtingen. De salafismen van hun kant verspreiden zich veel minder via de moskeeën, maar veeleer via islamistische boekenwinkels en via het internet. Het belangrijkste criterium om salafismen van elkaar te onderscheiden, is het feit of ze de *takfiri* praktijk huldigen of niet. Wat ik hier als algemeen traditioneel salafisme aanduid, is wat overwegend als salafisme aanwezig is in België. Het hanteert geen *takfiri* discours, dit wil zeggen dat het om salafis gaat die zichzelf niet het recht geven om uit te maken wie ongelovig is of niet. Van hen is ook geweten dat ze geweld afwijzen. Maar ook de apolitieke *al firqatou l-annajia* salafisten zijn niet *takfirist* en tegen geweld. Wat hen kenmerkt is dat zij zeer selectief zijn en slechts weinig imams aanvaarden als legitiem. Ze houden zich op rond enkele kleine centra, bv. *el Furqan*. Ze zijn niet gewelddadig. Dit zijn de twee pacifistische vormen van salafisme.

Daarnaast is er een vorm, het *ikhwan* verwante salafisme, onder wiens aanhangers men zowel pacifisten als niet-pacifisten aantreft. Zoals alle salafisten stellen ze de Goddelijke Wet voorop, maar vaak ook promoten ze de kalifaatsidee als een ideaal, wat de eerste twee categorieën in het salafisme niet doen. De kalifaatsidee promoten is een politiek engagement. De subcategorie die bij uitstek met het thema van de Syriëstrijders te maken heeft, is de *Salafiyya Jihadiyya*. Deze mensen zijn op de *Takfir* gericht, geven zichzelf het recht – aangevoeld zelfs als een morele verplichting tegenover God – om de mensen al dan niet als *kufar* (ongelovigen) te brandmerken en desgevallend te bestrijden. Ze plaatsen de Goddelijke Wet, zoals door hen geïnterpreteerd en meestal tot enkele verzen van de *Qur'an* herleid, boven alles en stellen het kalifaat als te bereiken doel in het vooruitzicht.

Om het hele debat rond het “openen van de deur tot de Islam”, of zoals we later zullen zien:

het recrutereren voor of het autonoom kiezen voor het jihadisme, in de islamistische tegencultuur (c.q. tegenbeweging) nog méér concreet te situeren, is een reflectie op zijn plaats over de betekenis van de *al-wala wa-l-bara* doctrine binnen de salafismen, een debat waar Jessica Soors (KU Leuven) me op gewezen heeft. *Al-wala* is waar God van houdt, terwijl *al-bara* ditgene is wat God verwerpt. In de pacifistische interpretatie moet de salafi moslim het *al-wala wa-l-bara* weliswaar ernstig bestuderen en opvolgen, zonder echter conclusies te trekken in de plaats van anderen. In de ogen van de niet-pacifisten, de jihadisten, heb je als moslim niet alleen het recht, maar zelfs de plicht om ook door anderen het *al-wala wa-l-bara* te doen respecteren, wat zo ver gaat dat je de ander moet vernietigen als hij niet bereid is je hierin te volgen. Vervolgens is er de focus op bepaalde *Hadith* over *Sham*, die we al besproken hebben in de voetnoten 6 en 7.

Bij de *Ikhwan* en de *Salafiyya Jihadiyya* zien we de droom verspreid worden van een kalifaat onder een Goddelijke Wet. De makro-horizon, ‘body politic’ genoemd in de Foucauldiaanse literatuur, wordt de lokale tegencultuur binnengebracht, waarbij tegelijk de idee van de *al-wala wa-l-bara* binnengesmokkeld wordt. Dit kalifaat kan niet in het Westen gerealiseerd worden, maar hoort thuis, in lijn met de *Hadith*, in *Sham*. Daar is het dat de definitieve strijd voor de glorie van de islam (tegen het Westen van de kruisvaarders en van de christenen) gevoerd zal worden. De boodschap is duidelijk.

Zie internet: <http://muslimmatters.org/2012/02/17/yasir-qadhi-khutbah-o-bilaad-al-shaam-you-are-in-our-hearts/>.

Is zo’n jihadistische oproep zoals we die in sommige internet passages terugvinden een juiste

interpretatie van de Islam of niet? Is dit typisch islamitisch? Dit brengt ons bij een reflectie over jihadisme en post-moderniteit. In een artikel uit 1987 heeft Olivier Roy erop gewezen dat er vandaag in het doorgeven van de islamitische kennis een belangrijke verschuiving aan de gang is, namelijk een verschuiving van de wereld van de korangeleerden naar deze van de predikanten die zich bedienen van videocassettes en dvd's (Roy 1987). Men mag ook niet vergeten dat in de soennitische Islam in tegenstelling tot de sji'ietische Islam geen echte hiërarchie bestaat. Eenmaal dat de *ulemas* uitgeteld zijn, wordt het ieder zijn waarheid, met ruimte voor jihadistische *savants* op het net... In de jaren 90 zijn er naast de dvd's ook nog satelliet-televisies bij gekomen en nog later het internet en de sociale media. Het internet reikt via facebook en twitter enkele '*non lieux*' (Augé 1992) aan voor die jonge mensen. Onderling sluiten ze er virtuele vriendschappen en creëren er hun particuliere, maar in hun ogen absolute waarheden. Opvallend, binnen deze tegencultuur, is dat de geloofwaardigheid van een predikatie er meer en meer overheelt in één richting, deze van de contestatie van de *Leitkultur*; zowel van het Westen als van de klassieke islam, en dus van wat als het establishment gezien wordt.

Internet brengt niet alleen een verschuiving teweeg in de grens tussen privé en publieke ruimtes maar ook in de afgrenzing tussen werkelijkheid en onwerkelijkheid. In het geval van het jihadisme betekent dit dat via het internet een beeld toegankelijk gemaakt wordt voor moslims van alle sociale en intellectuele niveaus van de perfecte moslim, die tegelijk bereid is te strijden en in volle enthousiasme te sterven voor de zaak van het perfecte geloof. Het filmische beeld rijst op midden een haast psychedelisch, muzikaal en geografisch decor, waar een zwarte vlag, een zwarte kledij en fel witte Arabische letters op zeker ogenblik op de

voorgond komen. Er wordt echter goed op gelet dat alles mooi in het Frans of Engels vertaald en toegankelijk gemaakt wordt. Er worden symbolen en ritueel lijkende daden in beeld gebracht, die hun effect op de verbeelding niet kunnen missen: een geknielde gevangene in oranje kleed, een rechtop staande in het zwart geklede strijder, een zwaard (want het zwaard zal de zware Westerse wapens overleven) en op de achtergrond een woestijnachtig landschap (want de woestijn heet de plaats te zijn waar de Islam verbeeldingsmatig is ontstaan in al zijn zuiverheid).

Zijn de beelden eenvoudig, het jihadisme zelf blijft complex om te begrijpen en de islamistische tegencultuur nog méér. Het jihadisme staat vandaag in het Westen niet voor een eenzinnige werkelijkheid. Er is een op actie gericht en een niet op actie gericht jihadisme. Bij het niet op actie gericht jihadisme is wat iemand interesseert, het kunnen behoren tot een groep met jihadi sympathieën, bij uitstek een tegencultuur, of het 'er intellectueel mee bezig zijn'. Niet het participeren zelf aan de oorlog trekt zo iemand aan.

Maar zelfs tussen degenen die tot actie willen overgaan, valt er een onderscheid te noteren. Er zijn diegenen die zich op een bepaald territorium richten, meestal een gebied waar (een strekking van) de islam verdrukt wordt (*dar al harb*) en de anderen die bereid zijn om overal oorlog te voeren ; het is het onderscheid tussen territoriale en globale jihadisten. Hier doen zich echter blijkbaar wel verschuivingen voor over de jaren. In september 2014 roept IS op tot een globale, dus niet langer territoriale *jihad*. Van dan af mag alles wat in Syrië gebeurt in principe ook in het Westen plaats vinden (dus ook symbolische onthoofdingen? kamikaze aanslagen?...). Men moet in België echter beseffen dat de aanslag tegen het Joods museum

nog geen aanslag tegen België was, maar “tegen de Joden”. Binnen de logika van IS moet er eigenlijk nog een echte aanslag tegen België komen, al was het maar omdat de actie vanuit Verviers mislukt is. Hopelijk komt het niet zo ver en wordt alles tijdig ingedijkt.

Als ik Olivier Roy (2015) volg in zijn artikel in *Le Monde*, volgend op de aanslag op *Charlie Hebdo*, steunen de jonge geradicaliseerden zich op een islamitische politieke ‘verbeelding’, waarbij ze volledig in breuk zijn met de islam van hun ouders en van de islamitische gemeenschappen. Ik vertaal uit het Frans: “Ze vinden een islam uit die ze in oppositie plaatsen tot het Westen. Die jongeren komen uit de periferie van de islamitische wereld (namelijk uit het Westen: België levert 100 keer meer jihadisten aan *Da'ish* dan Egypte, in verhouding althans tot het aantal moslims op het grondgebied), ze bewegen zich in een westerse communicatiecultuur, in een cultuur waar men zaken in scène zet, een cultuur van geweld. Ze leven in een generationele breuk met hun ouders (die de politie roepen wanneer hun kinderen naar Syrië vertrekken), ze zijn niet geïntegreerd in de lokale religieuze gemeenschappen (de moskeeën uit de wijk), ze pratikeren de zelf-radicalisering op het internet,...(...). Kortom, ze ijveren niet voor de islamisering van de samenlevingen, maar voor de realisatie van hun fantasme over een ongezond heroïsme (*“Ik heb de Profeet gewroken!”* riep een van de doders van *Charlie Hebdo*). Roy wijst erop dat het over een marginale groep gaat tussen de jongeren en niet over het grote deel van de moslims, ook niet tussen de jongeren.

De 17 naar Syrië vertrokken Westerse jihadisten, van wie ik verhalen kon optekenen voor mijn onderzoek, behoren allen tot een in oorsprong territoriaal geïnspireerd (en niet een

globaal) actief jihadisme. Dit was zéker hun bedoeling bij hun vertrek. Maar voor velen is dit ondertussen waarschijnlijk geëvolueerd naar een globale jihad, zeker na de september 2014 *fatwa* van al-Bagdhadi. Vaak past een ideologie zich aan de zich wijzigende omstandigheden aan. Dit is nu sedert enkele maanden zeker het geval. De familie en vrienden van de in Syrië verblijvende jihadisten uit mijn groep merken dit aan de over de maanden wisselende toon in de mededelingen vanuit Syrië. Nu blijkt daarenboven ook dat wanneer IS jihadisten in eigen rangen ziet, die tekenen van twijfel tonen, die jonge mensen klaarblijkelijk onherroepelijk gedood worden. Een van mijn informanten vertelt een foto gezien te hebben waarbij een jongen uit Vilvoorde een kogel in zijn slaap gekregen heeft, een jongen van wie de familie vermoedt dat hij wou terugkeren. In het begin was dit soort doden van twijfelaars minder het geval. Wie de laatste maanden terugkeert, moet daarom bijna spontaan verdacht worden van ‘op zending’ uitgestuurd te zijn. IS laat momenteel weinig marge voor een ander type terugkeer. Sommigen komen echter terug onder een andere identiteit. Dit bemoeilijkt het opsporen.

In een studie van het actieve jihadisme van enkele jaren geleden, heeft Nesser de profielen bestudeerd van leden van acht jihadistische terroristische cellen (Nesser in Ranstorp 2010:91). Hij onderscheidt vier types: de ‘ondernemers’ (die actief recrutereren en trainen), de ‘beschermden’ (die meestal jonger zijn en voorbereid worden om later de taak van ondernemer op zich te nemen), de 'onaangepasten' (met een marginaal en soms delinquent verleden) en de 'aarzelaars'. Men kan deze types ook terugvinden in het Belgische jihadisme en er namen op kleven. Khosrokhavar (2009:233) onderscheidt vijf types tussen de uiteindelijk gerecruteerde op actie gerichte jihadisten: de ‘proselieten’ (die de islam over de gehele wereld willen verspreiden), de ‘macho's’ (die de traditionele gezinswaarden willen

herstellen), degenen die ‘door rechtvaardigheidsdrang bewogen’ worden (en die alle onrecht in de wereld aan het Westen en vooral aan de VS toeschrijven), de ‘avonturiers’ (die de wereld willen afreizen) en de ‘existentieel bewogenen’ (die zich niet aanvaard weten in het land waar ze leven). Ook deze profielen kan men, als men wil, in het Belgische jihadisme terugvinden. Het bevestigt dat het jihadisme een heel complex fenomeen is.

Een belangrijk onderscheid in mijn ogen is het verschil tussen jongeren die zware of modale criminelen waren voor hun vertrek en de anderen. Het lijkt heel waarschijnlijk dat bij het terugsturen van IS strijders ‘met een zending’, onder een valse identiteit, vooral de zwaardere criminelen in aanmerking komen. Dit zijn degenen die immers over een netwerk beschikken in het zware banditisme en zich dus gemakkelijk in België van de nodige wapens kunnen voorzien. Zij zijn ook degenen die al voldoende getraind zijn om koelbloedig een ernstige aanslag te kunnen plegen. Het belet niet dat nu al getuigenissen voorhanden zijn van jongeren die zachtvaardig waren voor hun vertrek en in Syrië in de loop van een jaar gewelddadig werden.

Een mogelijke reden waarom er beduidend meer jongeren van Marokkaanse dan van Turkse origine naar Syrië vertrekken, kan te maken hebben met het feit dat Turkse jongeren zich minder door onze samenleving geïsoleerd en gediscrimineerd voelen, zich meer aanvaard voelen en zich dus minder tot een tegencultuur aangetrokken voelen. Onder andere kan ook meespelen dat de Turkse gemeenschap in ons land over homogener en strakker netwerken, met meer sociale controle, gespreid ligt en minder versplinterd is dan de Marokkaanse gemeenschap. Daarenboven zullen ook wel historische redenen mee bepalend zijn. Het Belgische jihadisme is eigenlijk, zoals we nog zullen zien, in Frankrijk ontstaan, rond Khaled

Kelkal, de Frans-Algerijnse jongeman die in 1995 door de Franse politie neergeschoten werd. Het kwam dan in België van de grond rond 2000 via Malika El Aroud, en iets later Nizar Trabelsi, die via de Franse islamist Beghal nauwe connecties met Maghrebijnse islamistische kringen onderhielden in Frankrijk. Als het regent in Parijs, vallen er druppels in Brussel en België. Nizar Trabelsi heeft terwijl hij tussen 2003 en 2013 zijn celstraf uitzat duchtig meegewerkt aan de radicalisering van jongeren in de gevangenissen, terwijl iets later ook Fouad Belcaceem te Boom voor een Maghrebijnse insteek staat. Dit allemaal zijn wellicht historische redenen waarom het jihadisme veel minder in Turkse en beduidend meer in Marokkaanse jongerenkringen doorgedrongen is. En zoals al aangestipt, levert Marokko zelf blijkbaar beduidend meer jihadi strijders dan Turkije, tenzij de cijfers niet met de werkelijkheid overeen stemmen.

Hoofdstuk 5. De bekering tot sektaire (kandidaat-) jihadist

De lezer die het derde en vierde hoofdstuk onmiddellijk na elkaar gelezen zal hebben, zal terecht opmerken dat er vermoedelijk bepaalde kanaliseringen in de tijd tussenkomen, wil het geheel van elementen op zeker moment tot een echt proces van jihadisering leiden. Ik denk dat men er zich inderdaad moet voor hoeden om de ‘radicalisering’ als rechtlijniger voor te stellen dan ze in werkelijkheid verloopt. Zelf treed ik in het geval van zulke snelle persoonlijke veranderingsprocessen het theoretische inzicht bij van Rothenberg (2010) wanneer ze het mechanisme van de retroversie inroept. Retroversie heeft als gevolg dat als een persoon een proces bij en over zichzelf reconstrueert in termen van oorzaak en gevolg, hij/zij heel vaak de oorzaken veel functioneler en ideologisch inkleurt dan in feite het geval is geweest.

Het op elkaar inspelen van de makro- en mikro-horizonten, wat leidt in enkele gevallen tot een jihadi-vriendelijke subcultuur, laat ons beter begrijpen, wanneer daar elementen van bekering en sektarisering aan toegevoegd worden, waarom en via welke weg iemand stappen zet die hem of haar uiteindelijk in Syrië doen aankomen. Dit is het onderwerp van het hoofdstuk dat ik nu aanvat. Er zullen fases onderscheiden worden binnen het wervings- respectievelijk groeiproces van radicalisering naar jihadisering toe, met dan hoogst waarschijnlijk nog een periodisering die erop volgt eenmaal dat betrokkene in Syrië aangekomen is.

Wel moet opgemerkt worden dat de makro- en de mikro-horizon , waarbinnen de (kandidaat-) jihadist zich als een 'ik' beweegt, maar ook het gefaseerd proces om tot het uiteindelijke vertrek te beslissen, in de tijd niet zo maar op elkaar volgen, alsof eerst het ene gebeurt en pas nadien het andere. Zeker vanaf een bepaald ogenblik lopen al die factoren door elkaar, waarbij de fixatie op de kalifaatsidee toeneemt in de mate dat men stapsgewijze dichter bij het Syrië-engagement komt. Wat opvalt echter is dat de duur die het proces binnen de tegencultuur inneemt heel kort (2 maanden en recent zelfs eens 3 weken) tot veel langer (soms meer dan 2 jaar) kan duren. Zo verloopt het trouwens ook bij andere bekeringsprocessen die niets met jihadisering te maken hebben, algemeen gesproken dus. De drie velden (cfr. de drie-veldentheorie van Scheper-Hughes & Lock 1987, makro-, mikro-horizon en individueel gedrag), spelen doorheen de tijd meer en meer op elkaar in en leiden uiteindelijk tot het vertrek naar Syrië.

Welke zijn nu de fases of stappen in het proces om *Salafiyya Jihadist* te worden in de ogen van de outsider-waarnemer als men het bekeringsmodel toepast? Ik herhaal: we moeten goed

beseffen dat de fases die wij als outsiders onderscheiden niet noodzakelijk door de insider- (kandidaat-) jihadist als zodanig zullen (h)erkend worden. Dit is niet onbelangrijk in een gesprek met hem of haar. Concreet: als we vaststellen dat hij of zij het contact afbreekt met de moeder, zal hij of zij erop wijzen dat het de familie is die als eerste het contact met hem of haar verbroken heeft door haar ongelovig zijn en dat hij of zij haar juist redt door het persoonlijke martelaarschap.

Maar laten we nu terugkeren naar het standpunt van de waarnemer. Eerste vaststelling: het gaat om heel verschillende profielen bij de aanvang. Als er iets is wat die jonge mensen gemeen hebben, is het dat ze zich niet of slechts heel weinig aanvaard weten door de samenleving. Ze voelen zich niet goed in hun huid. Ze maken in zekere zin een identiteitscrisis door. Ze hebben onvoldoende vertrouwen in zichzelf en in hun toekomst, ontberen soms enig eergevoel en zijn meestal niet goed geïnformeerd over de islam. Meestal ook zijn ze niet bekend bij de moskeeën. Wat nogal eens terugkomt, is dat ze uit een traditionalistische, zelfs autoritaire familiecultuur komen, met een zeer onvolledige islamitische praktijk, die zich soms beperkt tot het onderhouden van de ramadan en af en toe een moskeebezoek. Dit mag niet over alle 20 ‘radicaliserenden’ uit mijn studie veralgemeend worden, maar het staat toch voor de helft van mijn groep. In de twee gevallen van deradicalisering merk ik trouwens dat de familie goed aaneen hangt, zonder dat ik daarom weer een noodzakelijk of voldoende oorzaak-gevolg verband wil in zien.

Wat blijkt nu? Dat die jongeren diep getraumatiseerd zijn door de foltering en moordpartijen op soennitische moslims door Bashar al-Assad in Syrië. Ze zien er filmpjes over op youtube. Tegelijk zien ze dat het Westen in Syrië de Arabische lente niet

ondersteunde. Ook hebben ze indruk dat in het Westen zelf een dubbele standaard gehanteerd wordt naar gelang het om moslims, dan wel om niet-moslims of zelfs anti-moslims gaat. Of zoals een moslim KU Leuven student me begin januari 2015 mailde:

“Heb je het weer gehoord? Eric Zemmour kan zonder probleem een lezing geven te Brussel, terwijl Tariq Swaidan ongeveer een maand geleden de toegang tot ons grondgebied werd ontzegd. Leg dat eens uit aan de moslims of aan iedere Belgische burger met gezond verstand. Daarna vraagt men zich af hoe het komt dat Belgische jongeren naar Syrië reizen.”

Maar het zijn vooral de misdaden tegen de soennitische moslims in Syrië die hen tegen de borst stoten en het uitblijven van efficiënte steun vanuit het Westen en vanuit de Westerse moslimwereld. Ik vroeg mijn informanten of de jihadisten die ze kenden haat voelden tegen België? Hun antwoord:

“Zij voelen haat, maar niet tegen België, wel tegen het feit dat het Westen niets onderneemt tegen Bashar Al-Assad.”

Het betekent natuurlijk niet dat die haat zich nadien niet kan heroriënteren of uitbreiden.

Nieuwe vaststelling: het gaat meestal om jonge mensen die zich niet gebonden voelen door materiële of financiële verantwoordelijkheden tegenover hun familie (El Ghabri & Gharbaouin 2014), alhoewel er vanaf 2014 een tendens is ook bij jonge vrouwen om naar Syrië te vertrekken om daar een gezin te stichten.

Wat wordt nu de trigger? Klaarblijkelijk gebeurt er in de meeste gevallen iets wat in de bekeringsliteratuur aangeduid wordt als “intensificatiebeking” (Rambo 1993). Betrokkenen

voelen zich aangetrokken in het raam van een strak assertieve tegenbeweging en nemen vrij snel ook kennis van een *takfiri* discours dat er door sommigen verspreid wordt. Ze geloven oprecht dat ze iets fundamenteel nieuws aan het ontdekken zijn, een ware identiteit, een houvast: de ware islam. Ik citeer een van mijn salafi informanten:

“Op zeker ogenblik bekeerde mijn neef zich als moslim tot een meer intense beleving van de islam. Maar je moet weten dat dit een gevaarlijk moment is. Ik weet waarover ik het heb, want ik maakte dat ook mee. Het risico is dan, aan het begin van zo’n bekering, dat je in iedereen een ongelovige ziet, een kufar. Het is belangrijk wie op zo’n moment je gids is. Ik had het geluk dat de mensen die me de deur tot de islam openden, me overtuigden dat ik de andere mensen niet mocht veroordelen en dat ik er gewoon moest voor zorgen om een goede moslim te worden. Maar mijn neef had dit geluk niet. Degenen die hij ontmoette brachten hem geen enkel historisch perspectief bij voor het lezen van de Qur’an. Wat zei de Profeet juist, en op welk moment, en waarom?”

Voor sommigen wordt de “deur tot de islam” (hun woorden!) geopend door mensen binnen de islamistische tegencultuur die tot de *Salafiyya Jihadiyya* behoren. Hun *takfiri* logika leidt ertoe dat de betrokken jongeren binnentreden in een benadering van de sociale werkelijkheid waarbij alles opgedeeld wordt tussen ‘goed’ en ‘slecht’ en waarbij het ‘ik’ vernauwd wordt tot een eng-religieuze identiteit. Men verliest alle andere mogelijke, niet-religieuze identificaties uit het oog... Iets anders in het leven bestaat niet meer, of, als het bestaat, behoort het tot de orde van het ‘slechte’, het ‘*haram*’, wat gemeden moet worden. Wie niet binnen het kader past van het eng ‘goede’ wordt ‘slecht’, ‘ongelovig’, ook als het om moslims gaat. Leidt elke radicalisering bij gelegenheid van zo’n intensifiëringsbekering tot jihadisme? Mijn informant:

“Nee, niet iedereen die radicaliseert, word jihadist. Ik heb vrienden die extremist zijn geworden, maar anderen werden nadien weer meer gematigd.”

Een andere voormalige salafi wijst me erop dat hij van iemand die absoluut niet studeerde eerst tot salafi is geëvolueerd, maar dat het salafisme hem nadien ertoe gebracht heeft om zich vragen te stellen en dat dit op zijn beurt hem gestimuleerd heeft om toch maar opnieuw te studeren. Hij is nadien geëvolueerd tot een niet-salafi. Men doet er dus duidelijk verkeerd aan om het salafisme als een homogeen systeem te benaderen. Of hier lessen uit te trekken vallen voor de opvang van teruggekeerde jihadisten is uiteraard een complexe vraag die meer onderzoek zou verdienen.

Maar voor wie zich dus ondertussen laat inpalmen door het jihadistisch salafisme, start een proces van mentaal en fysiek (zelf-)isolement. Dit is een heel belangrijke vaststelling: van een vaag ‘zich niet aanvaard voelen’, een vaag ‘zich niet tot de samenleving voelen behoren’, evolueert de radicaliserende jongere tot iemand die niet meer tot de vorige wereld behoort waarvan hij tot dan toe deel uitmaakte. Hier start eigenlijk het echte proces van jihadisering. De betrokkene, die zich al enige tijd in een klimaat van tegenbeweging bevindt of die er juist binnengekomen is, laat zich door de promotoren van het jihadisme zodanig beïnvloeden dat hij zich afzondert van zijn vroegere vrienden en familie en binnentreedt in een nieuwe vriendenclub van (religieuze) ‘broers of zusters’ waar nieuwe loyaliteiten aangeprezen worden en de vorige bekritiseerd worden. De beweging van desaffiliatie en re-affiliatie in iets compleet anders is een klassieker in de bekeringsliteratuur (Gooren 2010). De re-affiliatie wordt ondersteund door een bijna ritueel voortdurend bekijken van professioneel uitstekend gemaakte jihadistische filmpjes op youtube, met beelden over Syrië en IS en met predikaties

van sommige “*savants*”. Tegelijk isoleert men zich van zijn familie. De vernauwende trechterbeweging kan duren van twee maanden tot twee jaren. Ook worden via facebook contacten gelegd met jihadisten al ter plaatse in Syrië. Er ontwikkelt zich een intense fb en twitter communicatie⁹. De boodschap die overgebracht wordt, is dat het daar in Syrië, waar IS de macht overgenomen heeft, uitstekend leven is. Ook worden situaties getoond waar het nu eens moslims zijn die domineren. Ze hebben daar zelfs de moed om zich op te stellen tegen grootmachten én ze halen het. Ze tonen een (vaak Westerse) consumptiewelvaart voor wie in het kalifaat leeft, iets wat de kandidaat-jihadisten uit Europa hier op het continent nooit zouden bereikt hebben.

Dit wordt voor jonge mannen besproken in vergaderingen in kleine groepjes buiten de moskeeën en voor jonge mannen zowel als jonge vrouwen in allerlei smartphone en fb chats, waarbij ook telkens het onderscheid benadrukt wordt tussen ‘goede moslims’ en *kufar*. Wat als tegenwind of andere duiding van de feiten aangereikt wordt, wordt onmiddellijk in een jihad-stimulerende richting geherinterpreteerd. Men mag daarbij de “versterkende en transformerende potentiële kracht” van het internet, facebook en smartphone niet onderschatten (Blackshaw & Fielding-Lloyd 2010:107). Overigens moeten de leden van zo’n virtuele gemeenschap niet aan dezelfde sociale kenmerken beantwoorden. Men kan elkaars reële kenmerken aan weerskanten van het contact niet controleren. Manipulatie is dus steeds mogelijk (Blackshaw & Fielding-Lloyd 2010:106). Wel zal er altijd een sociale context meespelen die de inhoud en vorm van de internet-communicatie stroomlijnt (Garcia et al. 2009:70).

⁹ Interessant om weten is wellicht dat het vaststaat dat IS zelf meerdere 10-tallen twitter accounts in beheer heeft en over 30 media productiecentra beschikt om filmpjes aan te maken en te verspreiden (Samuel Laurent 2014: 114).

Op zo'n ogenblik komt eventueel – zij het niet altijd - een recruteerder te voorschijn. Hij wijst erop dat echt geloof ook totaal engagement vraagt. Hij stimuleert verder zelf-isolement en biedt een model aan om het vertrek naar Syrië voor te bereiden. De kandidaten krijgen boodschappen on-line om elk contact met andere mensen in hun omgeving radicaal te blijven verbreken. De focus wordt nu volledig gericht op het kalifaat als een ideaal dat binnen handbereik ligt en dat definitief een nieuwe sterke identiteit zal aanbieden. Men zal er volledig aanvaard zijn. Men zal er als protagonist deel uitmaken van de nieuwe samenleving, de betere wereld.

Er moet nu een beslissende stap gezet worden, namelijk het doorsnijden van de emotionele band met de familie en vooral met de moeder. Dit gebeurt door de kandidaat te overtuigen dat zijn offer niet alleen hemzelf, maar ook zijn moeder en familie ten goede zal komen. Hij zal een hoge plaats krijgen in het Paradijs, maar dankzij zijn offer zal dit ook zijn moeder en ganse familie te beurt vallen. Maar het offer dat hij hier moet brengen is dat hij niet mag wijken voor de emoties van zijn moeder. De kandidaat snijdt hier op een fundamentele wijze zijn emoties door. Dit is een proces dat zich later in toenemende mate zal doorzetten ook tegenover andere mensen. De emoties worden opgesplitst tussen de 'nieuwe' broeders en zusters enerzijds, tegenover wie een sterke emotionele binding ontstaat, en 'de anderen' die, zo nodig, tot *kufar*-objecten herleid kunnen worden. Rationeel wordt dit verwoord als de morele plicht die op de 'ware gelovige' rust om de dienst aan de *Shariah* (en dus aan God) belangrijker te achten dan menselijke emoties, in die mate zelfs dat men, moreel gezien, de emoties volledig kan uitschakelen als de *Shariah* erom vraagt.

Worden de laatste instructies voorafgaand aan het vertrek van de kandidaat op een gecodeerde wijze doorgegeven (zoals het soms lijkt) of gebeurt dat vrij eenvoudig, soms gewoon via facebook? Ik heb het nog niet kunnen uitmaken. Er lijken me meerdere strategieën gevolgd te worden. Wat onbetwistbaar is, is dat er meerdere routes gevolgd worden om naar Syrië te trekken en dat die variëren. Sommigen vertrekken over Düsseldorf of Zwitserland en dan pas over Turkije, anderen over Griekenland en Turkije. In een van de gevallen uit mijn groep, werd betrokkene opgewacht aan een Turkse luchthaven, ook al werd hij daar eerst tegen gehouden... maar nadien kon hij gewoon over de omheining vluchten en werd er opgevangen door een motard. Van daaruit kwam hij dan in een trainingskamp in Turkije terecht waar hij drie maanden lang een opleiding kreeg.

Uit de getuigenissen blijkt duidelijk dat betrokkenen, eenmaal dat ze in Syrië aangekomen zijn, op hun mogelijke inzetbaarheid gekeurd worden. In sommige gevallen, waar er twijfels bestaan of het wel om een echte kandidaat gaat en niet om een infiltrant, zal iemand eerst enkele maanden in gevangenschap doorbrengen. Anderen worden een tijdlang, en soms zelfs definitief, voor humanitaire taken ingezet. Nog anderen brengt men dicht bij het front, waar ze hulptaken toegewezen krijgen, zoals chauffeur worden. Nog anderen worden aan het front zelf ingezet. Sommige ontgoochelden komen terug. Van anderen weet men niet of ze al dan niet met een zending terugkeren. Mijn informanten spreken enkel over de situatie van de blijvers, zoals ze hun boodschappen oppikken via smartphone, facebook of skype, als het om de terugkeer van de hun bekende jihadisten gaat:

“België maakt niet langer deel uit van hun leven in de toekomst. Na Syrië wensen ze naar elders uit te wijken voor hun jihad, bv naar Palestina.”

Op de vraag of hun familie dan niet probeert om hen naar België te doen terugkeren, is het

antwoord van een informante die wekelijks met haar neef in contact staat:

“Dit is wat ik hem vraag: ‘Wat heb je je moeder aangedaan? En je familie? Weggaan zonder een vaarwel... om ergens elders te gaan sterven.’ Maar zijn antwoord is: ‘We zullen naar het Paradijs gaan en dankzij ons martelaarschap zijn we zeker dat ook onze moeder en onze familie een betere plaats zullen krijgen in het Paradijs’.”

Het is niet mijn bedoeling om met het voorgestelde schema van velden en faseringen de indruk te wekken dat hier een vast patroon uitgestippeld ligt dat elke (kandidaat-) jihadist volgt. De bedoeling is veeleer om een globaal patroon uit te tekenen waarlangs men veel elementen uit het huidige jihadisme kan begrijpen. Daarenboven is het maar de vraag in welke mate dit soort jihadisme een blijvend verschijnsel zal zijn. IS lijkt zo gulzig, maakt het zo bont en gaat zo ver in het sektariseren (of is het eerder een manipulatie van het geloof voor geldgewin?), dat het weinig denkbaar is dat zo’n strategie van blijvende aard kan zijn... Het betekent niet dat IS ondertussen niet nog veel menselijk leed kan aanbrengen.

Hoofdstuk 6. Het type organisatie

Sageman (2004), die de biografie van 172 jihadisten bestudeerd heeft, heeft erop gewezen dat

Al-Qaeda (letterlijk: de Basis) niet een organisatie is, maar eerder een sociaal netwerk en dat sociale banden er een cruciale rol spelen in de beslissing van individuen om tot geweld over te gaan. Men merkt een soortgelijk loshangend sociaal weefsel bij de huidige (kandidaat-) jihadisten voor IS. Maar laten we eerst beide bewegingen even situeren op wereldvlak.

Al-Qaeda dat actief is geworden onder Usama ben Laden in Afghanistan (vooral in de jaren 90), en dat zelf al sterk recruteerde tussen de Algerijnse GIA en tussen sommige voormalige Palestijnse strijders, heeft vertakkingen gekregen in Noord-Afrika (bv Tunesië en Lybië, met *Ansar al-Shariah*), maar ook in Subsaharisch West-Afrika, in Mali (*Ansar Dine* en *Mujao*) en Nigeria (*Boko Haram*) en, zij het met meer aarzeling, in Oost-Afrika (met Somalië, *Al-Shabab*), tot op het Arabisch schiereiland, in Jemen (onder de naam *Al-Qaeda* zelf). In Syrië heette het *Al-Qaeda* initiatief *Jabbat al-Nusra* en het startte er in januari 2012. Het gaat hier om een internationaal netwerk van autonome losse initiatieven. Ondertussen kwam in 2013 een zich afscheurende jihadistische beweging op gang in Syrië onder de naam *Da'ish*, dat zich korte tijd ook ISIS noemde, en nadien Islamitische Staat (IS), dat in juni 2014 het kalifaat uitriep.

Aaron Zelin (2015) wijst op een grondig verschil in het project van IS als men dit vergelijkt met dit van *Al-Qaeda*. De ambitie van *Al-Qaeda* bestond en bestaat er nog steeds in om bestaande Arabische regimes over te nemen. Men wil dat bereiken door het Westen te ontmoedigen om die Arabische zogenaamd Westers gezinde regimes, die overigens meestal geen breed draagvlak hebben bij de plaatselijke bevolking, te blijven steunen. Dit is de bedoeling van *Al-Qaeda* met zijn aanslagen in het Westen. IS van zijn kant wenst een centraal

kalifaat op te richten dat de bestaande staatsgrenzen die uit de koloniale tijd dateren, wegveegt. Tegelijk laat IS partner-provincies ontstaan buiten zijn centraal kalifaat, die op hun beurt een lokaal, kleiner kalifaat moeten oprichten. Het gaat bij IS dus om een centraal kalifaat dat provincies (*wilayat*) in het buitenland laat ontstaan of ze, als ze er spontaan ontstaan, nadien annexeert. IS annexeerde tot op heden, begin 2015, vanuit dit perspectief territoria in Algerije (*Wilayat al-Jazair*), Libië (*Wilayat al-Barqah*, *Wilayat al-Tarabulus* en *Wilayat al-Fizan*), Sinaï (*Wilayat Sinai*), Saudi-Arabië (*Wilayat al-Haramayn*) en Jemen (*Wilayat al-Yaman*, maar dit laatste komt er omwille van *Al-Qaeda* niet echt van de grond). Het lijkt erop dat IS ook in Afghanistan en Pakistan provincies van de grond wenst zien te komen onder de naam *Wilayat Khorasan*.

Tot begin 2015 is *Al-Qaeda* weinig succesvol geweest met zijn beleid, tenzij in Jemen, waar IS het minder goed doet. Over de benadering van het *Al-Qaeda* gezinde *Al-Shabab* in Somalië had Usama ben Ladexn zijn twijfels omdat er teveel interne twisten bestonden. IS is disciplinair minder veeleisend dan *Al-Qaeda* wat het engagement van het lokale leadership in zijn *wilayat* betreft. De lokale leiders genieten er meer vrijheid van handelen. Wat hen gevraagd wordt, is enkel: *baqiyawatatamaddad* (= blijven en uitbreiden). Omdat IS minder veeleisend is, kan het ook vlugger dan *Al-Qaeda* uitpakken met lokale successen buiten het centrale kalifaat. Via een uitgekiende media-strategie kan IS zich groter en sterker tonen dan het in werkelijkheid is. Lokale successen in Libië of Nigeria, die los staan van het centrale kalifaat, worden onmiddellijk als een bewijs voor de aantrekkingskracht van het centrale kalifaat voorgesteld, wat belangrijk is om nieuwe strijders voor IS in Syrië te kunnen aantrekken. In feite passen vooral Libië en de Sinaï in het IS plaatje, maar op termijn vooral

Libië en wellicht toch ook Jordanië (omdat dit laatste land toch eveneens onderdeel van *Sham* is). In de Sinaï wenst Hamas immers niet door IS overvleugeld te worden. West-Europa doet er goed aan om zich erop voor te bereiden dat na Syrië, Jordanië en/of Libië de nieuwe aantrekkingspolen zullen worden voor jihadisten. Nu reeds komen veel jihadisten in Syrië uit landen in de onmiddellijke omgeving van Libië. Tunesië levert begin 2015 al 20% van de jihadi strijders in Libië. Overigens is in Libië ook voldoende olie voorhanden om de strijd blijvend te financieren, een aspect waar IS nooit blind is voor geweest.

Wat valt dus op? *Al-Qaeda* is ongetwijfeld nog altijd de internationaal meest strak georganiseerde beweging, waar initiatieven op het terrein een duidelijk startpunt moeten hebben bij de top van de beweging. *Al-Qaeda* is overigens ook klassieker in zijn verwijzingen naar de *Qur'an* om zijn acties te legitimeren. IS daarentegen beroept zich op een beperkt aantal *Hadith* over *Sham*, meer bepaald over Syrië en is er altijd als de kippen bij om een aanslag aan IS te laten toeschrijven. IS is, naast zijn zorg voor bekendheid als hoogst bepalende factor in de jihadisering, ook geïnteresseerd in een strategie van de angst. IS kiest daarbij vaak kwetsbare, kleinere groepen uit die gemakkelijker onder de voet gelopen kunnen worden. Zo valt IS eigenlijk nooit rechtstreeks Assad aan, met wie ze zelfs zaken doen (bv in de verkoop van olie). Er is iets paradoxaals aan de hand: IS recruteert op basis van de wreedheden van Assad waarvan de Syriërs slachtoffer zijn, maar eenmaal dat de jihadist lid wordt van het IS-leger, valt hij de Syrische minderheden aan, en dit op zeer wreedaardige wijze, Syriërs die vroeger ook al slachtoffers waren, zij het dan van Assad. En Assad? Die valt evenmin IS aan, want het bestaan van IS legitimeert zijn status in het Westen. Van IS weet men verder nog dat het zijn soldaten goed betaalt: 100 dollars/maand, met in natuur als

voordeel ook nog een studio, of als men gehuwd is een appartement of huis, eventueel met zwembad. Op *Vice News* (internet), ‘de islamitische Staat in Raqqa’, kan men zich ervan vergewissen hoe IS zijn soldaten het gevoel bezorgt van echt deel uit te maken van een georganiseerde Staat.

Er lijken ondertussen gegronde redenen te bestaan om te betwijfelen of al-Baghdadi wel de echte leider is van IS en zelfs of IS een religieus geïnspireerd project is. De twee belangrijkste leiders van IS naast al-Baghdadi, Abu Ali al-Anbari, de zogenaamde ‘IS eerste minister van Syrië’ en Abu Muslim al-Turkmani, de zogenaamde ‘IS eerste minister in Irak’, zijn – toeval of niet – voormalige nauwe medewerkers van Saddam Hussein. Het feit dat de financiële infrastructuur van de IS staat zo goed uitgedokterd is, kan ook in die richting wijzen. In die hypothese zouden de IS jihadisten dan eigenlijk gebruikt worden voor een plan van een compleet andere aard. We zullen het weten binnen enkele jaren.

Wat gebeurde ondertussen in al die jaren op het Europese continent (want dat is deels een ander verhaal dan in het Verenigd Koninkrijk)? Vermoedelijk is de eerste echte Europese jihadist die in Europa aanslagen pleegde Khaled Kelkal, een Frans-Algerijnse jongeman die sympatiseerde met de Algerijnse GIA (*Groupe Islamique Armé*) en op 29.09.1995, 24 jaar jong, door de Franse politie neergeschoten werd bij Lyon (zie Allam 2014). Hij groeide op in de *banlieue* van Lyon, was geen slechte student en was in die zin niet zonder toekomst. Hij voelde zich niettemin niet goed in zijn huid, werd delinquent, nadien islamist (in de gevangenis tussen juli 1990 en juli 1992), en tenslotte terrorist.

In het deel van het interview dat de Duitse socioloog Dietmar Loch met Kelkal had en dat na Kelkals dood in *Le Monde* gepubliceerd werd op 27.10.1995, noemt Khaled Kelkal de authentieke beleving van de Islam in het Westen een onmogelijkheid, tenzij men zich tegen de samenleving keert. Hij beweerde dat je niet volop als een moslim in authentieke zin in Frankrijk kon leven tenzij je toetrad tot een tegencultuur. Ook laat hij optekenen dat westerlingen niet weten wat respect betekent. Ik citeer enkele passages uit het interview, waarin men de evolutie ontwaart van een islamist tot een door activisme gedreven jihadi terrorist:

“Voor Allah zijn wij gelovigen allen een eenheid, allen gelijk. (...) Er bestaan geen verschillen tussen de rassen. (...) Wij zijn broers, ook als we elkaar niet kennen. (...) Het is de eenheid waar het om gaat, zoals jullie vandaag Europa hebben. Wat willen de Europeanen? Zij willen zich verenigen. Waarom? Om een macht te worden. De moslims willen hetzelfde. De eerste pijler van de islam is immers de eenheid.”

Hiermee verwijst Kelkal naar de *tawhid* (goddelijke eenheid) die zich volgens het jihadistisch islamisme moet uitdrukken in de eenheid van de gelovigen. Een tweede element dat men later, net zoals het eerste, ook in het hedendaagse jihadisme zal terugvinden, is de oppositie tussen islam en christenheid, tussen de islam en het westen, tussen gelovigen en niet-gelovigen. Noemde Abu l-A'la Maududi (1903-1979) het Westen niet een *jahiliyya*, een ziekte? Dit stond bij Kelkal niet los van enig revanchisme.

Een derde element tenslotte dat opvalt, is het conservatieve ideologische gedachtegoed van Kelkal over huwelijk, gezin en verhouding tussen de seksen, wat hij uitdrukt met zijn

verwijzing naar de idee 'respect'.

Midden jaren 90 van vorige eeuw zien we dus in Frankrijk in de persoon van Khaled Kelkal een duidelijk geval van een tweede generatie jonge moslim die zich in Europa niet goed in zijn huid voelt en zich laat inspireren door een jihadistische tegencultuur

Als men de stukken van de puzzel voor Europa bijeen legt, merkt men dat vanaf eind 1999 in België een zekere Malika El Aroud actief wordt, met een dubieuze Syrische *cheikh* Ayaachi Bassam in haar omgeving. De *cheikh* was afkomstig uit Frankrijk en had zich in St.-Jans Molenbeek gevestigd. Malika huwt Abdessattar Dahmane die twee dagen voor “*nine eleven*” (2001) de Afghaanse oppositieleider Massoud vermoordt. Bij die aanslag komt Dahmane als martelaar om het leven. Dit brengt ons in de omgeving van *Al-Qaeda*. We zijn dan begin 2000. In september 2003 wordt in Brussel Nizar Trabelsi aangehouden, verdacht om een aanslag voor te bereiden in Kleine Brogel. Hij wordt tot 10 jaar celstraf veroordeeld. Van die Trabelsi weten we dat hij, samen met El Aroud, heel goede contacten onderhield met Djamel Beghal, een hoog aangeschreven Frans-Algerijnse *Al-Qaeda* figuur. Er waren ook contacten met Farid Melouk (een ancien van de voormalige Algerijnse GIA), actief zowel in Frankrijk als in België.

Vanaf 2003 treedt er in de omgeving van de gevangen gezette Trabelsi een duidelijke jihadistische radicalisering op in de Belgische gevangenen. Tussen 2007 en 2010 vindt dan een recrutering plaats voor *Al-Shabab* in Somalië. Door hen geïnspireerd zette in Sint-Jans Molenbeek (en omliggende wijken) een zekere Mustafa Bouyahbahren recrutingsacties op,

aanvankelijk voor Somalië (Al-Shabab), nadien voor Syrië. Bouyahbaren zou Trabelsi rond 2012 aan een vrouw helpen om te huwen op het eind van Trabelsi's verblijf in de Belgische gevangenissen.

Tot 2012 lijkt het referentiepunt voor de (kandidaat-)jihadisten in Europa en dus ook in België *Al-Qaeda* te zijn. Ondertussen lijkt, los hiervan, in diezelfde periode een nieuwe soort werving op gang gekomen, die men duidelijk betuigd ziet in Boom (Calluy 2012). Van 2004 af lijkt in Boom een wervingsproject op gang getrokken te worden voor het jihadisme, wat iets later ook betuigd zal worden door regelmatige contacten in een appartement te Boom bewoond door Fouad Belkacem, met islamisten uit Frankrijk, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Men weet ook dat Fouad Belkacem uitstekende contacten had met de imam Salam uit Tilburg, met Anjem Choudary van Sharia4UK en met Bakhri in Libanon. Minstens 4 keer trok Fouad Belkacem naar Saoedi Arabië. Er moet vanaf 2003 in België dus niet alleen van een Frans-Belgische contactlijn gesproken worden. Er kwam diversificatie in de netvorming. Die diversificatie splitste zich over *Al-Qaeda* en ISIS, zoals IS toen bij voorkeur heette.

Van twee broers uit de 20 (kandidaat-) jihadisten waarop ik mijn analyse gesteund heb, vertrok de oudste naar Somalië, de jongste naar Syrië. In de persoon van Bouyahbaren ziet men hoe een recruteerder het verband legt tussen een recrutering voor *Al-Qaeda* en een recrutering voor IS. Beide werelden, al heten *Al-Qaeda* en IS(IS) opponenten te zijn, sluiten elkaar niet uit, maar vinden elkaar bij sommige gelegenheden, zoals ook het geval geweest lijkt te zijn in de aanslag op Charlie (7 januari 2015).

Bovenstaande mag als een aanwijzing gezien worden dat er meer continuïteit bestaat dan men vaak aanneemt, althans in het Europese rekruteringsstelsel, tussen de *Al-Qaeda* en IS rekrutering. Hiermee wil ik echter niet gezegd hebben dat alle vertrek naar Syrië momenteel op rekrutering teruggaat. Dit is evident niet het geval, tenzij men facebook werving ook onder de bewuste rekruteringsstrategieën plaatst.

Er zijn in Europa ondertussen duidelijk ook andere lijnen aan het werk geweest. Inderdaad, we zien dat er na “*nine eleven*” ook in Duitsland en Denemarken aan werving gedaan werd. En nu recent zien we voor de periode 2012-2014, dat de rekrutering steeds meer in detail verder gediversifieerd en onvoorspelbaar verloopt... tegelijk ook ogenschijnlijk minder georganiseerd. Mijn hypothese is dat het wel degelijk georganiseerd verloopt, maar volgens een oude ottomaanse middenveld-traditie, namelijk via een wervingsmodel dat uitgaat van een beperkte cluster van ideeën via het organisatieprincipe van de *Harekat* (letterlijk: Beweging). Zo’n Beweging als principe van organisatie houdt in, dat op een veelheid van soms heel verschillende locaties en soms vrij onvoorspelbaar losse initiatieven op gang komen die geïnspireerd worden door enkele centrale ideeën, i.c. wat ik hier als makro-horizon beschreven heb: de idee van een kalifaat respectievelijk van martelaarschap, of soms gewoon van een mooi harmonieus leven in welstand. In zo’n *Harekat* wordt wel degelijk geluisterd en gehoorzaamd aan een prestigieus hoofd en aan een centraal ideeëngoed, maar eenmaal dat een instructie van hogerhand gegeven is, wordt ervan uitgegaan dat de volgelingen zelf eigenhandig en vaak los van elkaar initiatieven ontwikkelen in de geest van de instructie.

Boven heb ik er al op gewezen dat het niet hoeft te verrassen dat, om historische redenen, naast vermoedelijk ook andere sociaal-etnische redenen, in België vooral tussen jongeren van Maghrebijnse herkomst succesvol gerecruteerd wordt. In het Verenigd Koninkrijk verloopt dit evident anders, zoals het ook in Duitsland en Denemarken anders in zijn werk gegaan is. In Duitsland heeft men Eric Breininger gekend (alias Abdul Ghaffar El Almani) en in Denemarken Slimane Hadj Abderrahmane (Hemmingsen 2010). Typerend voor beiden is dat ze in de periode tussen 2003 en 2010 actief geweest zijn, maar er nooit aan gedacht hebben om een *jihad* in Europa te beginnen. Ze trokken naar een islamitisch land waar ze de islam in verdrukking zagen en gingen daar de ‘ongelovigen’ bestrijden, een territoriale *jihad* in een context van *dar el harb* (een land van oorlog), bijvoorbeeld Afghanistan. In hun ogen had een project van stichting van een islamitische politieke orde enkel zin buiten Europa, in een traditioneel islamitische wereld, bij voorkeur op een plaats waar de bestaande staatsstructuren zeer fragiel waren. Precies om een recuperatie door andere machten in de toekomst te vermijden, kozen deze jihadisten van meet af voor een typisch islamitische vorm van staatsstructuur. Later, maar dan was Breininger al overleden, ontwikkelde zich daarnaast als alternatief model een kalifaatsidee.

Wat toen al bij jihadisten als Breininger, maar in België ook bij Trabelsi opviel, is dat ze altijd gezocht hebben om het verwerven van eventuele internationale steun van westerse sympatisanten te organiseren op strikt islamitische basis, namelijk door een beroep te doen op de traditionele *taqiyya* (d.i. hun kandidaten voor het jihadisme indoctrineren dat ze de eigen intenties moeten verbergen om zo het geloof te dienen). Vanuit deze opvatting is in de jaren 2003 tot 2012 de recrutering op het Europese continent voorbereid kunnen worden op een wijze die relatief onzichtbaar bleef voor de buitenwereld, zij het dat sommigen er toen al

voor waarschuwen (zie bv. Calluy 2010). Dit heeft ertoe geleid dat velen zich in België momenteel lichtjes overrompeld voelen vanuit het besef dat er blijkbaar toch meer sympatisanten voor het jihadisme zouden kunnen bestaan dan men redelijkerwijze zou verwachten. Dit is echter niet alleen in België het geval. Het fenomeen doet zich overal voor in Europa (Allam 2014:62-63).

Alles is ondertussen ingewikkelder aan het worden omdat, zoals al vermeld, in september 2014 Abu Mohammad al-Adnani al-Shami, de officiële woordvoerder van IS in Irak, de IS volgelingen, waar ook ter wereld, opgeroepen heeft om aanslagen te plegen in het Westen. Frankrijk werd daarbij specifiek genoemd:

“Oh muwahhid (vrome moslims), oh diegenen die geloven in loyaliteit; zouden jullie zomaar een Amerikaan, een Fransman of een andere bondgenoot veilig over deze aarde laten lopen terwijl de legers van de kruisvaarders het land van de moslims aanvallen?” (al-Shami in een verklaring die op het internet werd verspreid).

Ook in de propagandablaadjes van IS, zoals hun maandelijkse tijdschrift Dabiq, worden aanhangers die niet naar het Midden-Oosten kunnen afreizen opgeroepen aanslagen in eigen land uit te voeren. Diezelfde oproep klinkt op Twitter. Na de terreurdaden in Frankrijk verscheen op dit sociale medium de hashtag: *#FightForHim* (met 'hem' wordt de Profeet Mohammed bedoeld). Het is tijd voor actie, claimden de mensen die de hashtag verspreidden.

'Moslims moeten leren van de leeuwen van de islam', staat op de aan de IS-gelinkt website al-Bittar:

“Ben jij een moslim? Woon je in het Westen? Dan ben jij de juiste persoon om een

stadswolf te worden! Je bent een burger, je rijdt in dezelfde bussen en treinen. In dezelfde buurten.”

Maar zo'n citaten beletten niet dat er blijvend onderscheiden moet worden tussen vage versus meer concrete sympathie voor het jihadisme versus actief jihadisme. Een complexe jongeren/tegencultuur-situatie getekend door een 'zich niet goed in de huid voelen' en door een soms reële maar soms ook subjectief aangevoelde discriminatie doet niet perse iedereen naar actief jihadisme overhellen. Daar moet een sektariserings-*flow* op inspelen wil het echt tot jhadisering komen. Men moet daarenboven in de gaten houden, dat als IS tot een globale jihad oproept, *Al-Qaeda*, dat uit vergelijkbare losse structuren bestaat, moeilijk blijvend achterwege kan blijven. Dit brengt ons bij ons afsluitend hoofdstuk: En nu? Wat doen?

Hoofdstuk 7. Welke stappen kunnen het tij doen keren?

De bedoeling met dit afsluitend hoofdstuk is niet om uit te kienen wat een adequaat federaal, gewestelijk of gemeentelijk beleid zou kunnen zijn dat aan de jihadisering een halt kan toeroepen. Bedoeling is evenmin om voorstellen te doen op lange termijn, die dan uiteraard met onderwijs en tewerkstelling zouden moeten te maken hebben. Ik nodig u uit om samen na te denken over wat, mocht de voorgestelde analyse juist zijn, de mogelijkheden zijn om reeds op korte termijn te helpen om een kentering ten goede op gang te brengen.

Om de uitdaging juister te omschrijven, mag ik het misschien via een beeld eens vanuit een heel ander perspectief illustreren. Graag vergelijk ik het fenomeen van de radicalisering als een verhoogde opstoot, al dan niet van blijvende aard, bij voorkamer-fibrillatie in het hart van

een patiënt. Waar een patiënt normaal bijvoorbeeld een hartslag zou hebben van rond 80/ minuut, begint die hartslag bij herhaling omhoog te ‘radicaliseren’ tot 160 à 180/minuut, met heel onregelmatige ritmeveranderingen. Bestaat daar één oorzaak voor? Kan je zoiets op één precieze plaats in het hart lokalizeren? Meestal niet... Het gaat om een veelheid van elektrische schokjes die wisselend op elkaar kunnen inwerken, maar die wel als gevolg hebben dat het hart ‘radicaliseert’. Hoe behandel je zoiets? Via geneesmiddelen, maar daarmee hou je het euvel binnen de perken zonder het weg te nemen. Het is overigens de vraag of het euvel gans weggenomen kan worden. Kan men het opduiken van sommige kwaadaardige sekten in het verleden niet als een vorm van sociale neurose bestempelen, waarbij een cluster van symptomen gewoon staat voor disfuncties in een heel snel evoluerende samenleving? Wat is dan precieze oorzaak? Men weet dat niet. Wat men kent, is enkel het mechanisme waarlangs de sociale neurose zichtbaar wordt. Om bij mijn beelddispraak te blijven, je kan de verschillende bronnen voor de elektrische schokgolven ook trachten dicht te branden... maar soms gaat het om een veelvoud van heel verschillende bronnen en er bestaat altijd een kans op hervallen. En ze allemaal dichtgebrand krijgen is geen gemakkelijke klus. Zo gaat het eigenlijk ook in zijn werk bij een behandeling van radicalisering. Aan sommige bronnen die tot het euvel kunnen leiden, kan je als klein land niet veel verhelpen: de toestand in het Midden-Oosten bijvoorbeeld. Van andere mogelijke bronnen krijg je de oorsprong niet zo maar weggebrand, toch zeker niet op korte termijn. Maar wel moet je een combinatie van ingrepen uitproberen, proefondervindelijk, die het fenomeen sterk helpen te herleiden en als gevolg hebben dat het maatschappelijk beter beheersbaar wordt.

Radicaliseren, jihadiseren: welke stappen dringen zich al bij een eerste oppervlakkige analyse op? Vooraf moeten we het eens zijn over enkele termen. Dit is een kwestie van conventie.

Iemand heeft het recht om onder bepaalde termen iets anders te verstaan. Maar voor de gelegenheid stel ik volgende omschrijvingen voor: ‘Radicaliseren’ betekent: de democratie en haar waarden aan belang doen verliezen ten voordele van een utopie die men absolute prioriteit toekent, daarbij in het midden latend of men aan de bestaande democratische waarden evenveel belang toekent als aan de utopie. ‘Jihadiseren’ betekent dan: de utopie duidelijk hoger plaatsen dan de democratie met een zich toekennen van het recht om illegale middelen daarvoor in te zetten. ‘Syriëstrijder worden’, betekent dan: jihadiseren met het zich toekennen van het recht om fysiek geweld in te zetten.

Uit mijn gegevens over zo’n jongeren (die vermoedelijk staan voor 2% van het totaal van dit aantal jongeren in België die met het jihadisme sympatiseren), blijkt dat ik me moet beperken tot de fases van ‘radicalisering’ wat gevolgd wordt door ‘jihadisering’. De overgang tussen beide vindt plaats wanneer een proces van desaffiliatie van bestaande sociale weefsels omslaat in re-affiliatie in nieuwe kleinschalige en in virtuele weefsels. Waar ik niets kan over schrijven, is wat best gebeurt met iemand die effectief Syriëstrijder is geworden.

Welnu, voor het proces van radicalisering en jihadisering lijken volgende bevindingen belangrijk te zijn: 1. er blijkt een probleem te bestaan van ‘zich aanvaard weten’; 2. het plots ontstaan van kleine radicaliserende groepjes van vrienden of vriendinnen op een speelkoer moet argwaan wekken; 3. radicalisering wordt echter pas volop een start naar jihadisering als desaffiliatie tegenover het bestaande veld van relaties inzet, dit wil zeggen dat dan hoog alarm moet geblazen worden; 4. er bestaat een probleem van taal en *tools* als het om overdracht van islamitische godsdienst naar jongeren gaat. Dit zijn constanten. Over al de rest kan men voorlopig nog blijven debatteren.

Maar enkele gevolgen dringen zich dus al onmiddellijk op: ad 1. niet te veel (beleids)maatregelen uitvaardigen die het gevoel van ‘zich niet aanvaard weten’ enkel nog versterken; en als voorbeeld (maar dat geldt dan vooral het beleid en niet het verenigingsleven): is het wel verstandig om te dreigen met het afnemen van de nationaliteit, als je daarenboven niet eens zeker bent dat het wettelijk kan?; ad 2. leerkrachten islamitische godsdienst of (ambulante) jongeren-animatoren ter beschikking stellen die daarop gevat kunnen inspelen; ad 3. een groen nummer ter beschikking stellen met aanbeveling aan de ouders om dit onmiddellijk te bellen als ze des-affiliatie zich zien inzetten, en binnen verenigingen: zoiets laten weten aan de ouders; vervolgens: jeugd- en sportwerkingen moeten maximaal ondersteund en ingezet worden om precies voor zulke jongeren complementair initiatieven te ontwikkelen; ad 4. de moskeeën moeten uitgenodigd worden om hiervan werk te maken; en hulpverleners in de gevangenissen moeten hier optimaal in begeleid worden; de verenigingen die contacten hebben met jongeren of met hun ouders moeten met hen daarover in gesprek gaan.

Bijkomend stel ik nu voor om ook stapsgewijs de drie luiken uit ons onderzoek nog eens te overlopen: de makro-horizon, de mikro-horizon en het gefaseerde proces van sektariserende persoonlijkheidsverandering bij de (kandidaat-) jihadisten. Sommige zo net gesignaleerde maatregelen zullen daarbij onvermijdelijk opnieuw ter sprake komen.

Op het vlak van de makro-horizon

Kort na de Charlie-manifestatie te Parijs van 11 januari 2015 hoorde ik Bersani, een

voormalige Italiaanse kandidaat-premier, als zijn mening op de RAI televisie verkondigen dat het hem wat gemakkelijk leek voor sommige politieke leiders om vooraan mee te stappen in zo'n manifestatie, terwijl een groot deel van de verantwoordelijkheid voor hetgeen gebeurt eigenlijk bij hen ligt. "Sommige van die politici zouden nu eigenlijk best eerst eens samen rondom de tafel gaan zitten om de kwestie Israël-Palestina en de kwestie Syrië dichter bij een oplossing te brengen, het zal ons al veel helpen bij het zoeken naar een oplossing voor het probleem van ons jihadisme," zo klonk het ongeveer. Ik weet dat het wat goedkoop kan klinken in sommige oren om hem gelijk te geven, maar ik vrees dat Bersani geen ongelijk heeft. Tenzij het al niet te laat is... Want evident hebben ondertussen bij IS veel mensen ook al financieel en politiek belang bij het uitblijven van een oplossing, omdat ze bijvoorbeeld schrikkelijk veel geld verdienen aan de smokkel van olie (ca 1.500.000 dollars/dag¹⁰), van drugs, van antiek en van wapens. Het is een gekend probleem bij het te lang aanslepen van dergelijke conflicten: er ontwikkelt zich steevast een smokkel- en prostitutie-industrie. Een zichtbare belangstelling van Belgische politieke zijde om daaraan iets te verhelpen, zou als een positief signaal gepercipieerd kunnen worden door veel van die jongeren, meer dan het uitbazuinen dat men F-16's naar Irak stuurt.

Kan men ondertussen meer vat krijgen op alles wat over Syrië, Irak en IS op het internet verschijnt? Moeilijk. Hoogstens kan men een tegencampagne verspreiden, liefst met een grote professionaliteit aangemaakt, door mensen die de taal en *tools* en gemoedsgesteltenis van die

¹⁰ Zie Huib de Zeeuw, Wie financiert die jihadisten eigenlijk? (Antwoord: wie niet?), in: de Correspondent, <https://decorrespondent.nl/2316/Wie-financiert-die-jihadisten-eigenlijk-Antwoord-wie-niet-/176391442128-9caae3e1>. (Over IS in Syrië, verwijzend naar een artikel in The Guardian, 19.11.2014. Een interessante publicatie is van de hand van Samuel Laurent (2014). Volgens hem bedraagt de olie-opbrengst 3.000.000 dollars/dag. Steeds volgens hem is de Russische maffia een partner bij de antiek-smokkel en wordt ook nog veel geld verdiend bij plunderingen en het innen van losgeld voor gevangenen. Naar gelang van de streek van herkomst worden de strijders volgens een apart barema uitbetaald: de strijders uit de VS krijgen 700 dollars/maand, die uit Europa 500 dollars/maand, de Maghrebijnen 350 dollars/maand, enzovoort.

jongeren door en door kennen, om hen op een ander spoor te krijgen en om hen hun vertrouwen in de jihadi *savants* te doen verliezen. En uiteraard kan men het wettelijk ook regelen dat bij verdachten de code bij gecodeerde boodschappen op het net onmiddellijk mag gebroken worden.

Op het vlak van de mikro-horizon

Uiteraard hebben onderwijs en tewerkstelling hier een grote rol op te nemen en blijven resultaten te lang op zich wachten. Maar dit betekent niet dat er ondertussen op dit vlak weerom niets kan gebeuren. Hier volgen enkele suggesties voor ‘goedkoop’ en mogelijks vertrouwen bevorderend beleid dat lokaal veel mensen zou kunnen helpen.

Vooraf echter het volgende. Men moet beseffen dat men te maken heeft met jongeren die zich bewegen binnen een tegencultuur en die bij voorkeur geloofwaardigheid schenken aan initiatieven die niet vanuit het establishment op hen afkomen. De geloofwaardigheid van een informant neemt bij hen toe naar gelang de informant zich zelf op publieke wijze tegen het establishment keert. Dit geldt zo voor de samenleving in haar geheel, maar – ik vrees – ook voor de islamwereld.

Hoe kan men zich richten tot de tegencultuur-jongeren?

Er zijn momenteel voldoende gederadicaliseerde jongeren die het voor bekeken beschouwen.

Waarom hen niet op scholen in door recruteerders geviseerde wijken uitnodigen om hun verhaal te brengen? Daarom niet perse in wijken waar ze wonen...

Verder zijn er enkele ambulante jongeren-imams gewenst, die de taal en *tools* van die

jongeren kennen, ze kunnen hanteren en weten hoe erop te reageren.

Men mag ook de ouders en nabije familie van radicaliserende jongeren niet uit het oog verliezen. Familieleden van Syriëstrijders en van radicaliserende jongeren voelen zich verlaten. Ze schamen zich om zich tot de moskee te richten en voelen zich argwanend behandeld door de politie. Misschien is dit ten onrechte, maar zo beleven ze het. Ik heb zelf ondervonden dat het niet gemakkelijk is om die familieleden meer dan een keer te contacteren over hetzelfde onderwerp. Ze zitten verveeld met zo'n vraag. Niettemin is de vraag waarom men geen zelfhulpgroepen zou promoten met die mensen? Tenminste, als Gielen (2008) gelijk heeft die in Nederland een studie gewijd heeft aan een werking via zelfhulpgroepen met ouders van jongeren die aan het radicaliseren waren. Zo'n werkingen werden daar aangevuld met een werking met radicaliserende jongeren zelf, en dit via mensen die zelf ooit enige radicalisering doorgemaakt hadden en ondertussen gederadicaliseerd waren. Vooral deze laatste kunnen blijkbaar enige geloofwaardigheid voorleggen. Gielen heeft dit echter vooral afgetoetst bij rechtse, niet-islamitische radicale jongeren.

Verder heb ik uit gesprekken met jonge mensen geleerd dat velen van hen op een moeilijk moment iets positiefs gehaald hebben uit hun contact met een leerkracht islamitische godsdienst. Evident gaat dit niet op voor elke leerkracht. Het betekent echter wel dat het een aandachtspunt moet zijn. En misschien moeten katholieke scholen die veel moslimleerlingen hebben daar ook eens goed over nadenken. Enkele van de geradicaliseerden uit mijn groep komen uit het katholiek onderwijs. Ik culpabiliseer niet. Ik nodig uit om na te denken.

Tenslotte mag er gerust ook een rijker aanbod komen van concrete projecten van sociale

cohesie die o.a. 'jongeren die niet meer in zichzelf geloven' een belangrijke, positieve plaats toekennen in het straatbeeld. En er mogen ook meer interreligieuze dialoogtafels komen, wisselend over verschillende cultusplaatsen, met een toonbeeld-waarde die de sfeer binnen een wijk helpen bepalen zonder dat er voortdurend op het religieuze gefocust wordt.

Inspelend op het parcours van radicaliserende jongeren

In het Verenigd Koninkrijk heeft de overheid zich voor haar projecten van deradicalisering vooral laten inspireren door het besef dat het om jongeren gaat die zich heel sterk door filmpjes op het net laten beïnvloeden. Men heeft dus alternatieve filmpjes op het net geplaatst die jongeren moeten ontraden om zich in het jihadisme te engageren. Dit is wat in het Verenigd Koninkrijk gebeurt in het deradicaliseringsprogramma 'Abdullah X'. Ik begrijp de logica achter dit project, maar heb tot op heden geen overtuigende evaluatie van de efficiëntie ervan kunnen inzien. Men kan de mogelijkheid onderzoeken om via gelijkaardige filmpjes op youtube als diegene die IS gebruikt de jongeren en kandidaat-jihadisten te beïnvloeden.

Persoonlijk vertrouw ik echter meer in een strategie waarbij de bestaande middenveldorganisaties en moskeeën zich deze technieken eigen zouden maken, eerder dan te opteren voor een overheidsinitiatief. Een overheid staat immers onvermijdelijk voor het establishment en zal dus hoe dan ook altijd minder geloofwaardig bij tegencultuur-jongeren overkomen.

De school is in alle geval een plaats waar radicalisering moet kunnen opgemerkt worden. Ik heb het al gesignaleerd. Ook het beleid gaan hier overigens terecht vanuit. Mijn getuigen verwijzen naar de invloed van groepen van vrienden en vriendinnen in schoolverband.

Iemand radicaliseerde duidelijk onder invloed van haar vriendinnen op school A en deradicaliseerde, opnieuw onder invloed van – ditmaal andere – vriendinnen op school B.

Leeftijdgenoten nemen een cruciale plaats in bij het radicaliseren en deradicaliseren.

Ook leer ik uit mijn getuigenissen dat van de islamitische consultants in de gevangenissen, als ze de juiste taal vinden, een neutraliserende invloed op de radicalisering kan uitgaan.

Overigens zijn gevangenissen bijna per definitie, want structureel, plaatsen die tot radicalisering aanzetten. Men beleeft er zichzelf als niet aanvaard door de samenleving, komt in isolement terecht, de wereld vernauwt zich en sommige ontmoetingen zetten aan tot radicalisering. Er bestaat niet de minste twijfel over dat op die plaatsen waar Nizar Trabelsi in de gevangenis een tijd lang verbleven heeft, een radicaliserende invloed op de jongere moslims rondom hem niet uitbleef. Wat daar gebeurt in die gevangenissen, is dat er vaak debat gevoerd wordt onder jonge moslims over hetgeen de *Qur'an* nu echt van hen vraagt. En hier kan eigenlijk, naast het feit van sommige *Hadiths* een moeilijk punt liggen bij de interpretatie van de *jihad*. In de 114 hoofdstukken van de *Qur'an* komt de wortel j-h-d in 35 verzen voor: 22 x als een 'algemene kracht', 10 x als een oorlogsdaad¹¹ en enkel 3 x uitdrukkelijk als 'spirituele verheffing'. Islam consultants moeten er theologisch en psychologisch echt in beslagen zijn om die spirituele interpretatie van de *jihad* als de hedendaags enig juiste interpretatie over te brengen. Iemand vertelde me dat de eerste vraag die een teruggekeerde jihadist aan een imam stelde die door de familie uitgenodigd was om met de jongen te praten: hoe vaak gaat het in de *Qur'an* om *jihad* als 'oorlog' en hoe vaak om

¹¹ Maar een imam of leraar islamitische godsdienst zou er onmiddellijk moeten kunnen op wijzen dat het dan telkens om een defensieve oorlogsdaad gaat, niet om een offensieve. Alle offensieve oorlogsdaden gaan uitsluitend terug op enkele *Hadith*, woorden die de Profeet jaren na zijn dood in de mond werden gelegd door *ulemas* die de veroveringstochten van een aan de macht zijnde heerser moesten helpen verantwoorden. Wat opvalt is dat IS bijna nooit op de *Qur'an*, maar zo goed als altijd op een selectie van oorlogszuchtige *Hadith* van jaren na de dood van de Profeet een beroep doen (Malek, *Le Monde*, 01 en 02.02.2015)

jihad in een andere betekenis? Een imam moet hier heel gevat en overtuigend kunnen op antwoorden, anders gelooft de jongere hem niet. Zo mag hij niet aarzelen om de jihadist onmiddellijk erop te wijzen dat elk van de 114 Soera's in de *Qur'an* aanvangt met op de barmhartigheid als Allah's grootste naam en eigenschap te wijzen: "In de naam van God, de Barmhartige Erbarmer". Zoiets lijkt niet onmiddellijk als belangrijk kenmerk van God tot de IS sympatisanten doorgedrongen te zijn.

Men zou zich een andere vraag kunnen stellen, namelijk: kunnen apolitieke en pacifistische salafistische groeperingen ingezet worden in het deradicaliseringsproces, bv voor opvang van teruggekeerde jihadisten? Of om ingezet te worden bij jihadiserende radicalen? Ik heb dit niet kunnen bestuderen en doe hierover dus liefst geen uitspraak. Er lijkt me 'voor' en 'tegen' te zijn. Het 'voor' kan in de relatieve geloofwaardigheid van die groepen gelegen zijn voor mensen die dreigen te radicaliseren. 'Tegen' is dat deze groeperingen door de inbreng van radicaliserende elementen wellicht zelf meer open komen te staan voor geweld dan momenteel het geval is. Daarenboven kan men zelfs de pacifistische salafi groeperingen moeilijk als een ideaal zien binnen een beleid dat sociale cohesie wenst. Daarom opteer ik ervoor om me ertoe te beperken om niet al de salafismen te demoniseren, zonder daar echter veel andere conclusies aan te verbinden.

Wat hoe dan ook een goede suggestie lijkt, is een voorstel dat ik Fouad Ahidar hoorde maken tijdens een panelgesprek met mij op TV Brussel (16.01.2015). Hij pleitte voor het invoeren van een groen nummer met betrekking tot de radicalisering, waar ouders, bekenden, ook professionelen (die echter om een of andere reden hun demarche anoniem wensen te houden) terecht zouden kunnen met vragen en informatie. Uit ervaring wetende dat consulenten in de

gevangenissen enige angst kunnen voelen om een probleem te signaleren, of dat ouders beschaamd kunnen zijn om zich tot een moskee te wenden met hun vragen, lijkt me dit een goed idee. Aan zo'n lijn moeten dan aan de andere kant uiteraard zeer goede professionals de oproepen opvangen en beantwoorden.

Laatste opmerkingen

Wat met de teruggekeerde jihadisten? Als iets soortgelijk zich zou voordoen bij terugkerende jihadisten als wat meestal gebeurt bij bekeringsprocessen, dan meen ik uit eigen onderzoek te mogen opmaken dat een *habitus*, dit wil zeggen een tot daden aanzettende en handelingen inspirerende basishouding die iemand aanneemt vooraleer het bekeringsproces zich inzet, zich na enige tijd ook na het afsluiten van het bekeringsproces opnieuw zal instellen, zij het dit keer geïnspireerd door het nieuwe ideologische kader. Men mag, in die hypothese, verwachten dat diegene die crimineel was vooraleer jihadist te worden, ook crimineel zal gebleven zijn na enige tijd als jihadist door het leven te zijn gegaan en dat hij meestal ook nadien kans maakt om tot crimineel gedrag over te gaan na terugkeer. Wie zachtzinnig was vooraleer te vertrekken, zal het vermoedelijk ook zijn eenmaal dat hij/zij ontgoocheld terugkeert. Er valt verder ongetwijfeld ook een onderscheid te maken tussen jihadisten die terugkeren omdat ze ontgoocheld zijn en anderen die terugkeren met een zending. Een andere vraag is of iemand, zelfs een in het verleden zachtzinnige persoon, die in Syrië mensen gefolterd of gedood heeft, zoiets op zekere dag niet kan herhalen na zijn terugkeer, gewoon omwille van een psychisch letsel?

Het feit dat IS in september 2014 een *fatwa* heeft laten uitspreken die de territoriale *jihad* tot

een globale *jihad* heeft doen uitgroeien, maakt de zaak, zoals we ondertussen in januari 2015 zowel in Frankrijk als in België hebben mogen ervaren, er niet gemakkelijker op.

Wat met degenen die men het vertrekken belet heeft? Veel beleidvoerders pleiten voor een preventief beleid van repressieve aard, waarbij men dreigt met het intrekken van identiteitsdocumenten of met het afnemen van de nationaliteit. Het lijkt bewezen dat sommige kandidaat-jihadisten niet vertrokken zijn omwille van die dreigingen. De vraag is natuurlijk of hiermee het probleem van de baan is, in het licht weerom van de september-*fatwa* van al-Baghdadi? Een andere vraag is of de collateraal toegebrachte schade op het algemeen ‘zich aanvaard voelen’ daardoor niet te groot wordt?

Re-socialisering. Als een van de effecten van de *takfir*isering erin bestaat om de veelvuldige identificaties van de jongeren die zich in de tegencultuur bewegen tot één - en dan nog bij uitstek andere identificaties en interpretaties bestrijdende – identificatie te herleiden, dan lijkt een goede tegenstrategie erin te bestaan om radicaliserende jongeren zo snel mogelijk met het aantrekkelijke van een veelvoud van identificatie-opportunities te confronteren. Als de dynamiek van de jihadisering inhoudt dat er eerst desaffiliatie optreedt weg uit de vertrouwde familiale en sociale omgeving en dat dit geleidelijk overgenomen wordt door re-affiliatie in een nieuwe vriendengroep van ‘broers en zusters’, dan is het duidelijk dat de grootste kans op deradicalisering plaats vindt bij jongeren die nog altijd enig contact overgehouden hebben met vroegere familieleden en vrienden. Dit is ook de reden waarom men bij familieleden en vrienden best aandringt om de contacten met jihadisten aan te houden.

Hier ligt trouwens ook een terrein open voor het middenveld, het verenigingsleven, dat zijn

werking maximaal voor radicaliserende jongeren zou moeten open houden, zonder hen uiteraard hun radicalisering te laten verspreiden. Voor de moskeeën bestaat de opdracht erin om het contact te herstellen met deze jongeren, door in de mate van het mogelijke hun taal en thema's te gebruiken en hun politieke *jihad* in een positieve en constructieve spirituele *jihad* om te buigen.

Behoort een goede tegenstrategie tegen het jihadisme bij ons tot de onmogelijkheden?

Geenszins, maar dan zal men méér dan nu een geheel van adequate, preventieve en sociale maatregelen moeten nemen en mag men het niet bij repressieve maatregelen laten (die tijdelijk uiteraard ook wel broodnodig zijn). Ik vrees overigens dat ons beleid de laatste jaren te veel het thema van de emancipatie van mensen met migratie-*roots* herleid heeft tot de zogenaamde inburgering. Zo'n reductie laat, zoals ik altijd benadrukt heb, al te veel reële uitdagingen die typisch zijn voor een grootstedelijke context onaangeroerd. Maar daarop ingaan wordt wellicht ooit materie voor een nieuw boekje.

Brussel, 5 februari 2015

Verwijzingen

Allam, K.F. (1992). 'Nuovi paradigmi dell'Islam militante. L'epopea acculturata dei predicatori islamisti (shaih Kiskh)', in *Religioni e Società*, VII, n: 14, Rosenberg & Sellier, Torino.

Allam, K.F. (2014). *Il Jihadista della porta accanto. Isis, Occidente*. Milano: Piemme.

Augé, M. (1992). *Non-lieux*. Paris: Seuil.

Blackshaw, T. & B. Fielding-Lloyd (2010). *Key concepts in Community Studies*. London: Sage.

Calluy, P. (2012). *Kroniek van een aangekondigd onheil. Radicale islam in Vlaanderen*. Brussel: ASP.

Cook, D. (2005). *Contemporary Muslim Apocalyptic Literature*. Syracuse University Press. New York: Syracuse.

Filiu, J.-P. (2008). *L'Apocalypse dans l'Islam*. Paris: Arthème Fayard.

Furnish, T. R. (2005). *Holiest Wars. Islamic Mahdis, Their Jihads, and Osama bin Laden*. Praeger Publishers.

Garcia, A. et al. (2009). 'Ethnographic Approaches to the Internet and Computer-Mediated Communication'. *Journal of Contemporary Ethnography* 38 (1): 52-84.

Gielen, A.-J. (2008). *Radicalisering en identiteit. Radicale rechtse en Moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Aksant.

Glock, C.Y. (1963). 'Origine et évolution des groupes religieux,' *Archives de Sociologie des Religions*, vol. 8, nr. 16 : 29-38.

Gooren, H. (2010). *Religious Conversion and Disaffiliation: Tracing patterns of change in faith practices*. New York: Palgrave MacMillan.

Hemmingsen, A.-S. (2010). *The Attractions of Jihadism. An identity approach to three Danish terrorism cases and the gallery of characters around them*. PhD thesis, University of Copenhagen: Department of Cross-Cultural and Regional Studies.

Jackson, M. (2002). *The Politics of Storytelling. Violence, Transgression, and Intersubjectivity*. Museum Tusulanum Press: University of Copenhagen.

Kaplan, J. & H. Lööw (2002). *The Cultic Milieu. Oppositional Subcultures in an Age of Globalization*. Rowman & Littlefield Publishers inc., Walnut Creek, CA.

Khosrokhavar, F. (2009). *Inside Jihadism. Understanding Jihadi Movements Worldwide*. Paradigm Publishers.

Laurent, S. (2014). *L'Etat Islamique. Organigramme, financements, filières...* Paris : Seuil.

Malek, A. (2015). 'Comment l'islam est perverti par des fidèles,' *Le Monde*, 1-2.02.2015.

Mohssin El Ghabri & Soufian Gharbaouin (2014). Qui sont les Belges partis combattre en Syrie ? *Etopia*, April 2014.)

Moskalenko, S. & C. McCauley (2009). 'Measuring Political Mobilization: The Distinction Between Activism and Radicalism,' *Terrorism and Political Violence*, 21: 239-260.

Nesser, P. (2010). 'Joining jihadi terrorist cells in Europe: exploring motivational aspects of recruitment and radicalization,' in Ranstorp, M. ed. *Understanding Violent Radicalization. Terrorist and Jihadist Movements in Europe*. London: Routledge.

Neumann, P.R. (2015). 'Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s'. London, ICSR, <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/> (26.01.2015)

Rambo, L.R.(1993). *Understanding Religious Conversion*. New Haven: Yale University Press.

Roszak, T. (1995). *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles,

California. (First publication: Garden City, N.Y.: Doubleday, 1969).

Rothenberg, M.A. (2010). *The Excessive Subject. A new theory of social change*. Cambridge: Polity Press.

Roy, O. (2009). 'Al-Qaeda in the West as a Youth Movement: The Power of a Narrative,' in Emerson, M. Ed., *Ethno-Religious Conflict in Europe. Typologies of Radicalization in Europe's Muslim Communities*. Brussel: Centre for European Policy Studies.

Roy, O. (1987). *Bricoleurs de la culture en monde musulman*. Paris: CERI.

Roy, O. (2015). 'La peur d'une communauté qui n'existe pas,' *Le Monde*, 9.1.2015.

Sageman, M. (2004). *Understanding Terror Networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Saritoprak, Z. (2014). *Islam's Jesus*. Gainesville: University Press of Florida.

Sayyid, S. (2014). *Recalling the Caliphate: Decolonization and World Order*. London: Hurst publishers.

Scheper-Hughes, N. & M.M. Lock (1987). 'The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology,' *Medical Anthropology Quarterly*, vol. 1, nr. 1: 6-41.

Sedgwick, M. (2010). 'The Concept of Radicalization as a Source of Confusion,' *Terrorism and Political Violence*, 22:479-494.

Zelin, A. (2015). 'IS Insight: the Islamic State Model', in <http://icsr.info/2015/01/icsr-insight-islamic-state-model/> (29.01.2015)